

INFORMASJON FRA RIKSARKIVAREN
Tema: Fjell og vidde
Arkiv om utmarksrettigheter
Våre første nasjonalparker

[arkiv]magasinet

Arkivmagasinet er Arkivverkets faglige tidsskrift og retter seg mot et bredt, historieinteressert publikum. Arkivmagasinet skal være et orienterende og debattskapende tidsskrift som medvirker til å utbre kunnskap om arkivenes egenart og deres viktige rolle i samfunnet.

Arkivmagasinet ønsker å stimulere til økt interesse for og bruk av arkivmateriale i Riksarkivet, statsarkivene og Samisk arkiv.

Redaktør

Leif Thingsrud

I redaksjonen

Nina Hveem Carlsen, Knut Johannessen, Oddleif Lian, Per Kristian Ottersland, Hege Brit Randsborg og Lisabet Risa

Reprofoto

Odd Amundsen, Riksarkivet
Anne Karin Jåsund, Statsarkivet i Stavanger

Redaksjonens adresse

Riksarkivet, se bakre omslag

Design

Agendum See Design

Prepress og trykk

o7 Gruppen AS
ISSN 0801-5449

Bidrag til neste nummer må være i redaksjonen før 24.04.2009

Løssalg: kr 40
Årsabonnement (3 nr.): kr 100
Offentlige institusjoner, museum o.l.: gratis
Opplag: 3000

Giro: 7874.06.45802

Forsidebilde:

Skjeggedalsfossen i Odda sett fra vest, 1913.
Ukjent fotograf. Original i Riksarkivet – utsnitt.
(Høyfjellskommisjonen, fotoalbum3_1913_119).

6 Blåne bak blåne

Innhold

13 Kven eig høgfjellet?

22 Hvorfor Rondane og Børgefjell?

27 Fotografia frå fjellheimen

TEMA: FJELL OG VIDDE

- 6 Blåne bak blåne ararlov,aga... Kilder til utmarksbruket
- 13 Kven eig høgfjellet? Arkiv etter allmenningskommisjonar og -utval
- 19 Seterbruket under lupen
- 22 Våre første nasjonalparker: Hvorfor Rondane og Børgefjell?
- 27 Fotografia frå fjellheimen. Frå arkivet til Stavanger Turistforening

ANDRE ARTIKLER

- 32 Kvekernes hjelp i gjenreisningen
- 34 Levanger marked og lunder på Lovund

FASTE SPALTER

- 36 Arkiv – helt enkelt: Dokumentenes jungel?
- 37 Boknytt
- 38 Notiser
- 40 Krøniken
- 42 Kalender

34 Levanger marked og lunder på Lovund

Bakgrunnen for arbeidet til Reinbeitekommissjonen av 1913 var norske og svenske samers gamle rett til å søke beite for reinflokkene sine også i nabolandet. Emnet var tema i forbindelse med unionsoppløsningen i 1905, og forhandlinger og undersøkelser ved flere kommisjoner resulterte i en ny konvensjon i 1919.

Kommisjonen besto av 4 nordmenn, 4 svensker og 3 finner. Leder og sekretær var finner. Norske og svenske samer var oppnevnt til å bistå kommisjonen. Kommisjonen arbeidet somrene 1914

og 1915. Undersøkellesområdet var indre Troms og et par tilgrensende sogn i Sverige. Området ble inndelt i trakter som ble undersøkt med hensyn til reindrift, bosetning og jordbruk. Snøforhold, tilgangen på reinbeite og vegetasjonsutviklingen, flytteeier for rein og kalvingsplasser m.m. ble dokumentert.

Kommisjonens medlemmer gjorde feltarbeidet selv, inklusive fotograferingen, og de innhentet opplysninger og uttalelser. I mange tilfeller er samme område fotografert flere ganger for å illustrere snøsmeltingens gang.

Arkivet omfatter dokumenter, kart og fotografier og kommisjonens utførlige rapporter. Disse ble trykt på norsk og svensk. Blant annet ble det utgitt et eget bind med fotografier, men det ble tatt langt flere bilder, i alt ca. 1900. Billedtekstene som stort sett er på svensk, er konsentrert om stedsangivelse og datering.

Bakgrunnsbilde:
Reingjeter. Ukjent fotograf. Original i Riksarkivet. (Reinbeitekommissjonen av 1913, NBRo214_47). Utsnitt.

Fra [red]aksjonen

Om lag en firedel av Norge er bebyggelse, jordbruksland og produktiv skog. Resten, tre firedeler, er fjell og vidde, ferskvann og store myrstrøkninger. Tilsynelatende er dette mest urørt natur, men vandrer vi i dette landskapet, finner vi lett vitnesbyrd om lang tids bruk. Setring, utmarksbeite, jakt og fiske er vel det de fleste av oss først tenker på. Men utslått, torvskjæring og sanking av lav og bær har like lange tradisjoner i deler av landet.

I dette nummeret av Arkivmagasinet skal vi se litt nærmere på de sentrale arkivkildene som kan gi oss kunnskap om de tradisjonelle næringene i fjellet. Tamreindriften, som er den dominerende utmarksnæringa i Finnmark, får stå over. Reindriften er hovednæring for de som driver med den. De andre utmarksnæringene er større eller mindre tilskudd til gardsøkonomien. Men de har vært helt avgjørende for folket i fjellbygdene.

Ei nyere bygdenæring er turismen. Den er gått fra å gi ei lita kontantinntekt for seterfolket og en og annen skysskar til å bli bygdeindustri. Arkiver etter lokale turistforeninger er gode kilder. Her presenterer vi foto fra arkivet etter foreninga i Stavanger. Foto er langt på vei de ultimate arkivalier. De gir opplysninger om mye mer enn det de ble skapt for å dokumentere. Men det er et håp om at artiklene her også skal åpne for ny bruk av andre typer arkivmateriale.

Lutf Thorsmark

Reingjeterer, transport med rein og slede og melking av rein. Originaler i Riksarkivet (Reinbeitekommissjonen av 1913, NBR0214_00364, 00199 og 00108). Utsnitt.

Blåne bak blåne ...

Så fer vi her, enda ein gong
flytter kroppane våre
opp frå dalbotnen, bøyer
inn over fjellbremmen
så er vi nesten attende

Her er det:
eit bilete nedfelt i oss
om vi er aldri så kløyvde
Vi går her medan
det tjuande hundreåret
tikkar seg fram
mot si avslutning

PAAL-HELGE HAUGEN:
"VIDDE", 1991

AV CÆCILIE STANG,
FØRSTEARKIVAR,
STATSARKIVET
I HAMAR

På vei ned en kronglete sti fra ura hvor ryggsekk og fjellstøvler gnager, åpner det seg en liten grønn slette ved elva. Her skinner sola varmt, og brisen fra fjellet er mild. I det samme ryggsekken slenges ned på gresset, kommer det til syne en jernplate med den karakteristiske nesen til en danskekonge i relieff. En jernovn milevis inne på fjellet?

Vi er kommet til garden Fet. Navnet betyr trolig fruktbar slette ved vann. Matrikkelen, myndighetenes oversikt over eiendom, forteller at dette var en livskraftig gard på 1700-tallet. Hvordan kunne det være mulig? Den lille sletta har tydelige spor etter dyrkning og bosetting. Åkerreinene, hustufter og steingjerder er ennå synlige. Løftes blikket utover de vide fjellene og det blanke vannet, øynes en annen virkelighet med aktivt fiske og villreinfangst. Det var utmarka som ga levemåten her.

I dag er Fet blitt en rasteplass for fjellvandrere langs en rute merket av Den Norske Turistforening. Men det er heller ikke uten grunn. Ruten går langs en eldgammel ferdselsvei som bandt landsdeler sammen og som trolig også var gunstig for livet på Fet. Viltbestanden ble hardt beskattet og redusert på slutten av 1700-tallet, og livsgrunnlaget for beboerne på Fet ble trolig gradvis borte.

Norge er utmark

Størstedelen av Norge består av utmark. Med utmark menes helt eller delvis udyrket mark som ikke er innhegnet og ligger utenfor innmarka og bøen. Eksempelvis hører både høyfjell, skog, strand, beitemark, engslåtter og ur til utmarka. Bare noen få steder i Norge, som for eksempel rundt Oslofjorden, på Hedmarken, rundt Trondheim og på Jæren, er det godt grunnlag for åkerbruk i europeisk målestokk. Likevel har mennesker greid å livnære seg i det ganske land i århundrer. Hvilke tradisjoner, tenkemåter og overlevelses-

strategier utviklet seg i denne utkantkulturen sett med europeiske øyne?

Endringene av strukturene i dette gamle samfunnet, med røtter i førkristen tid, skjøt fart på 1900-tallet. Fra ca. 1950 har fokuset på friluftsg- og verneinteresser i utmarksforvaltningen økt. De tradisjonelle næringsinteressene har vært på vikende front. Men selv i dag er arven fra eldre tiders driftsmetoder og tenkemåter i forhold til utmarka levende. Store utbyggingsprosjekter i utmarksområdene som hyttefelt, alpinanlegg og militære skytefelt, aktualiserer eldre rettighetsproblematikk knyttet til tidligere tiders bruk av områdene. Og nå er utmarka på ny blitt en kilde til økonomisk avkastning.

Det er derfor viktig å ha kunnskap om det gamle driftssystemet, og om hvordan rettigheter og kulturhistorie kan dokumenteres. Langs kysten er utmarksrettighetene gjerne knyttet til båtplass, naust, fiske samt tang- og taresanking, mens vi her skal inn i landet til skog, fjell og vidde.

Fra kulturlandskap til dokument

Enten det jakes på en rettighet eller undersøkelsene er rettet mot et kulturhistorisk tema, må synet skjerpes. For et øvet øye kan kulturlandskapet gi verdifulle opplysninger, og mellom linjene i offentlige dokumenter fortelles mye om tidligere driftsformer og holdninger. I tillegg må ulike kildetyper ofte ses i sammenheng. Landskap, kulturminner, muntlige kilder, foto og skriftlig kildemateriale utgjør ofte en helhet i studiet av utmarka. Her skal det imidlertid fokuseres på det skriftlige kildematerialet som både er mangfoldig og ofte tungt tilgjengelig.

Selve skriften i dokumentene kan være en utfordring, opplysningene er ofte spredt hos ulike arkivskapere, begrepene er gammeldagse og uvante og konteksten, det gamle landbruket, er i dag et diffust landskap for mange. Vi får derfor dykke videre ned i en nesten glemt virkelighet.

Dovre-fjell, mellom Hjerkin og Kongsvoll. Foto: Hege Brit Randsborg, Riksarkivet. Utsnitt.

Begrepene som forteller

Bruken av utmarka kan beskrives ut fra et juridisk aspekt og et funksjonelt aspekt, men disse vurderingsmåtene er avhengige av hverandre. Det vil si at juridiske rettigheter sjelden kan ses isolert fra tidligere tiders bruk.

Settes spissen av en tenkt passer ned i sentrum av garden, tunet som er den åpne plassen omkranset av bygningene, kan det slås sirkler rundt dette utgangspunktet. Den første sirkelen nærmest tunet inkluderer bøen med bygninger og dyrket mark, innmarka. Neste sirkel omfatter beiteland og heimseter, mens den ytterste sirkelen får med seg utmark med heimeskogen. Disse sirklene omfatter gardsvaldet, det vil si det området hvor eieren har eiendomsrett til grunnen. Utenfor den tenkte sirkelen rår allmenningen, det vil si felles utmark hvor bøndene har bruksrett. Sommer- og fjernsetrene ligger gjerne i dette utmarksområdet.

Gardsrettigheter blir gjerne beskrevet som luter og lunnende og som herligheter i eldre dokumenter. Lut betyr del og betegner ofte det sameie som oppstod etter garddeling. Luter var derfor gjerne jordstykker eller teiger i et slikt sameie. Lunnende er rettighetene som er tillagt en jordeiendom. De samme dokumentene som nevner luter og lunnende, har gjerne også uttrykket fra arilds tid. Dette er en forvanskning av fra alders tid, det vil si fra gammelt av.

Hvordan få gull av gråstein

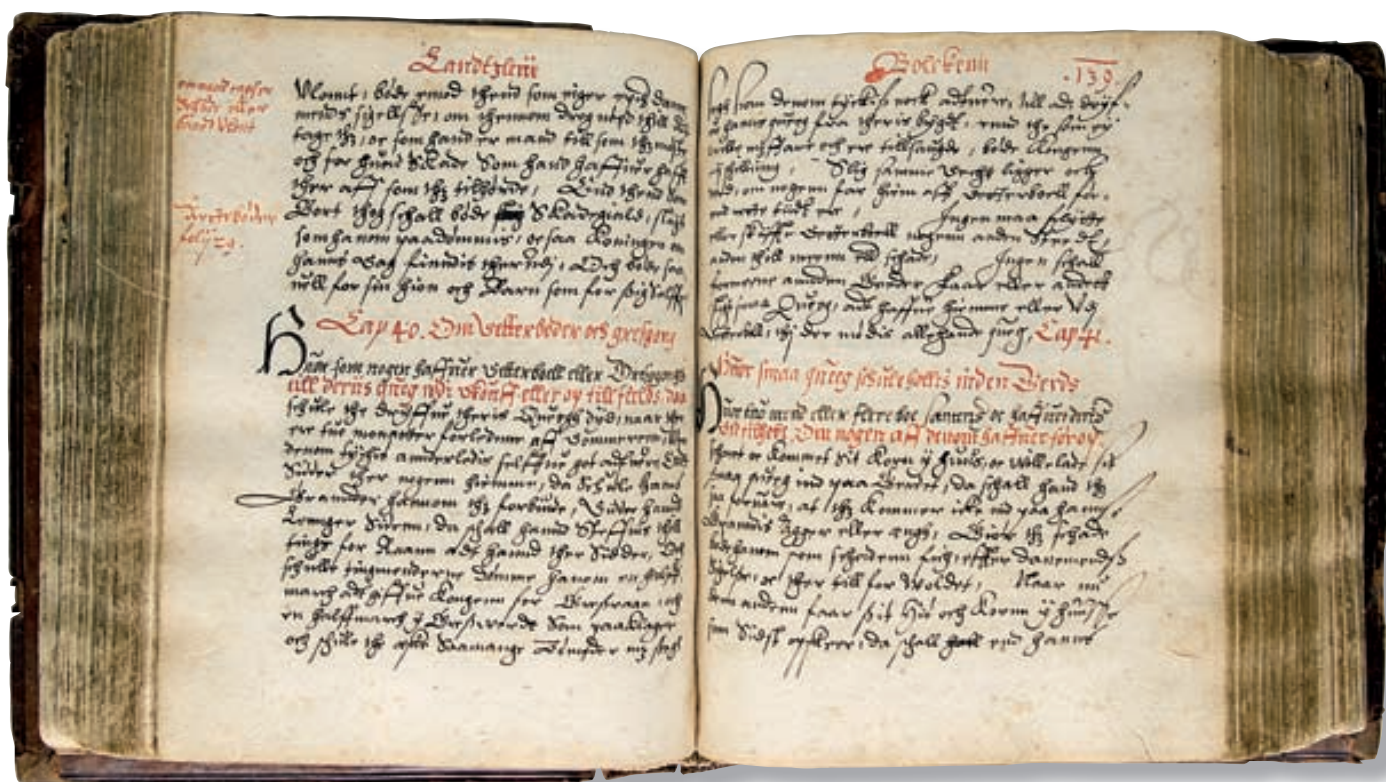
Utmarksområdene betegnes med mange navn, noe som forteller om mangesidig bruk. Folk var på setra, i vedskogen, i tømmerkogen, i lundmorken, på fjellet, i bærskogen og i veidelandet. Dette gjenspeiler det funksjonelle aspektet ved beskrivelsen av utmarka, nemlig selve bruken. Det norske landbruket før ca. 1950 karakteriseres ofte som et høstingsjordbruk og kalles gjerne for det gamle, ekstensive jordbruket.

Åkerbruket på garden var avhengig av gjødsel for å sikre avkastningen, og fedrifta hadde derfor en funksjon utover det å skaffe bonden kjøtt og melkeprodukter. Jo større buskap, jo større tilførsel av gjødsel og budrätt i hektiske sommermåned. Den mengden fôr husholdet klarte å skaffe, bestemte antall dyr på båsen. Førsanking ble derfor en minimumsfaktor og et viktig arbeid på garden. For at mest mulig av den dyrkbare jorda skulle kunne brukes til åker, ble utmarka brukt til havning og fôrventing. Åkerbruk, utmarksbruk og fedrift griper inn i hverandre og er innbyrdes avhengige av hverandre som deler av et større driftssystem. Setring var også en forutsetning for at denne driftsformen ble opprettholdt. Fast bosetting og åkerbruk forutsetter dermed en form for setring som en funksjonell del av gardsdrifta trolig også i middelalderen. Utmarksbruket er derfor mer enn bare et forrådsammer. Det er en forutsetning for den gamle driftsmåten i jordbruket.

I utmarksområdene kunne folk finne det meste av det de trengte til husbygging og vedlikehold av redskaper. Her brente de tjære, blestret jern og satte opp kverner til maling av korn. Jakt og fiske foregikk også i utmarka. Rettigheter i skog, vann og fjell kunne være vel så viktige som innmarka. Det er mange historier om odelsgutter som valgte å overta utmarksrettighetene istedenfor selve garden.

Retten som bygde landet

Både landskapslovene som ble nedskrevet på 1000-tallet, og Magnus Lagabøtes landslov fra 1274 forteller om rettigheter og bruk av utmarka i middelalderen. Det er fascinerende at disse lovene er grunnlaget for mye av dagens rettsoppfatning. For da Kristian 5.s norske lov kom i 1687, var mange av de bestemmelsene som gjaldt rettigheter i utmarka, tatt med fra de eldste norske lovene. Enevoldsstatens embetsmenn hadde imidlertid mindre sans for blant annet odel og bruksrettsbegrepet, men selv i dag er dette reelle lovbestemmelser.

Landsleiebolken i Magnus Lagabøtes landslov har et kapittel om setring. Avskrift fra slutten av 1500-tallet. Original i Riksarkivet (Manuskriptsamlingen, MS qv 60). Foto: Odd Amundsen.

Utmarksområdene utenfor gardsvaldet lå i allmenning, det vil si at bygdefolket her hadde bruksrett. I riktig gammel tid var nok dette en allemannsrett, men i dag er det alminnelig anerkjent at hogstrett og seterrett tilkommer dem som driver jordbruk. Retten til jakt, fangst og fiske har ofte vært en allemannsrett for innbyggere i et bestemt distrikt når staten eier grunnen i allmenningen. Variasjonene er imidlertid store fra landsdel til landsdel og fra distrikt til distrikt. Allmenningsbruken i dag er regulert av et lovverk som i hovedsak kom på 1900-tallet. Tidligere var det stort sett Kristian 5.s norske lov som gjaldt. Fra 1600-tallet og fram til 1900-tallet ble mange allmenningsstrekninger utskiftet, solgt og omgjort til privat eiendom. I dag skilles det i hovedsak mellom statsallmenninger hvor staten eier grunnen og bygdeallmenninger som eies av de eiendommene som har bruksrett.

Bruksrettsbegrepet og det fenomenet at grunneier ikke eier selve viltet, er en norrøn arv. Før jaktloven av 1899 var jakt uten hund fri for enhver. Loven i 1899 slo fast at grunneier har enerett på jakt og fangst. Fiskeretten ble imidlertid tidlig fastslått som en enerett for grunneier.

Lovene som gjaldt landbruks eiendom og utmark, ble forvaltet av ulike embetsmenn og arkivskapere. I deres arkiver kan det finnes opplysninger om utmarksbruket.

Skatt og tinglysing da som nå

Myndighetene har til alle tider vært opptatt av skattlegging. I eldre tid var gardens produksjons- evne basisen for betaling av skatt, og landskylda var den faste målestokken for utregning. For å skaffe seg oversikt opprettet myndighetene allerede

i første halvdel av 1600-tallet offentlige registre over grunneiendom, matrikler. Ble skylda eller skattegrunnlaget på en gard endret ved kjøp eller fradeling, måtte fogden involveres. Fogden holdt orden på innkreving av skatt, og i hans regnskaper og korrespondanse kan det komme fram opplysninger om utmarksrettigheter. Fogdearkivene fra 1600-tallet og framover i tid er plassert i statsarkivene.

Etter en forordning i 1764 ble kravene i eiendomsforvaltningen skjerpet. Dersom noen ville skille ut en del av garden, en plass under garden eller ei seter, skulle sorenskriveren og skjønnsmenn holde skyld-

delingsforretning og skrive opp grensene for det bruket som ble fradelt. Både setre, skogteiger og engslåtter i utmarka kan også være fradelt hovedbølet ved en skylddelingsforretning og gitt eget nummer i matrikkelen. Jaktrettigheter og fiskerettigheter kan også være skyldlagt, men de er svært sjelden skilt ut med eget nummer i matrikkelen. Utmarksrettigheter kan også være dokumentert i skylddelingsforretningen når et nytt bruk oppstår. Det er imidlertid ingen fast praksis med hvor detaljert dette kan være, eller hva slags rettigheter det blir lagt vekt på. Mye handel og mange avtaler om bruk av utmarka har vært gjort muntlig. Det som var selvsagt for dem som drev på gamle-

Fisk fra Osensjøen. Original i Riksarkivet (Høyfjellskommisjonen, fotoalbum 1910 bilde nr.17).

måten for mange år siden, er ofte langt fra selvsagt i dag.

De skriftlige avtalene som sorenskriveren og skjønsmennene satte opp, ble stadfestet på tinget, det vil si at dokumentet ble tinglyst. Sorenskriveren administrerte rettsforhandlingene på tingstedet i bygdene som utgjorde tinglaget. Her ble offentlige og private dokumenter framsagt. Dermed ble innholdet offentlig stadfestet. Etter opplesningene begynte selve rettsforhandlingene.

I Kristian 5.s norske lov (1687) heter det at sorenskriveren skal føre en egen bok hvor alle private dokumenter som ble tinglest, skal føres inn i sin helhet. Disse bøkene ble kalt pantebøker, men praksisen med å føre disse ble ikke innarbeidet før ut på 1700-tallet. I panteregistrene ble det holdt oversikt over hvilke dokumenter som ble tinglyst på hver gard. Disse protokollseriene oppbevares i statsarkivene.

Krangling skaper mye godt kildemateriale

På tinget ble det også ført rettssaker, og mange av disse gjaldt tvister om eiendomsrett og bruksrettigheter. Sorenskriveren var administrator og dommer på tinget, og fogden var aktor i de offentlige straffesakene. Lensmannen var tingvert. På 1700-tallet dukket prokuratorne opp som forsvarere og talsmenn for partene. Bygdefolk møtte opp og ga ved behov tingsvitne, det vil si at tingallmuen gikk god for enten en sak eller en person.

En domsavsigelse på tinget kunne ankes til lagtinget som overdomstol. Lagretten måtte stadfeste dødsdommer, men behandlet også kompliserte odels- og arvesaker og større eiendoms tvister. Saker fra de lokale tingene kunne havne helt i Høyesterett. Ankesakene før 1927 ble sendt med til høyere rettsinstanser og arkivert der. Etter 1927 blir avgjørelsene i høyere rettsinstanser sendt tilbake til tingretten. Statsarkivene, som oppbevarer sorenskriverens og tingrettens

arkiver, har arkivserier med saker som ikke er anket samt de som er anket til høyere rettsinstans etter 1927.

Tingbøkene kan være bevart tilbake til første halvdel av 1600-tallet og inneholder referater fra tingsamlingene. Beretningen fra tingsamlingene ender gjerne med odels- og åstedssakene. En åstedssak gjelder rettsforhold vedrørende fast eiendom som behandles på stedet. Åstedssakene kan inneholde opplysninger om grenser, havne- og beiterett, seterrett og fiskerett som er relevante i dag. Referatene fra åstedsbefaringene kan også være interessante ut fra en kulturhistorisk synsvinkel. Vitneforklaringene kan fortelle om både arbeidsliv og sosiale strukturer i bygda.

Ettersom tiden gikk og saksmengden økte, egynte flere sorenskrivere med egne protokollrekker for de rettsforhandlingene som ikke gikk for seg på tinget. Slik oppsto protokollrekke med åsteds- og ekstrarettsprotokoller som for enkelte embeter går tilbake til midten av 1700-tallet. Selve vedleggene til sakene slik som stevninger, vitneutsagn, partsinnlegg og eldre dokumenter brukt som bevismateriale, er arkivert i egne serier. De fleste dokumentene her går tilbake til ca. 1800, men enkelte embeter kan ha vedlegg tilbake til tidlig 1700-tall.

Rettsreferatene i tingboka kjennetegnes av at de ofte er blitt skrevet der og da. Skriveren har brukt mange forkortelser og særegne ord og uttrykk, og skriften bærer preg av hastverket. Rettsprotokoller kan derfor være vanskelig tilgjengelige. Leting i vedleggsdokumentene krever både tålmodighet og ikke minst lokalkunnskap, slik det gjerne er i de fleste eiendomssaker. Men er en heldig, så kan det ligge en opplysning som er relevant.

Flere veier til målet

Sorenskriverens eller tingrettens arkiver er helt sentrale som kildemateriale til utmarksbruket.

Kjosås-stølen i Hardanger fotografert ca. 1910. Foto Severin Malmin, Haugesund. Original i Statsarkivet i Stavanger (SAS 1998/2:348)

Men også hos andre arkivskapere kan det være mye interessant å finne. Amtmannen, som var kongens stedfortreder regionalt, hadde en rekke kontrolloppgaver i forhold til den lokale forvaltningen. I dag kalles dette embetet for fylkesmannen. Jordskifteverket, som ble opprettet i 1857, foretok utskiftninger og senere grenseganger. Statskog som forvalter statsallmenningene, har også store og interessante arkiver.

Alle disse tre arkivskaperne, samt den offentlige skogforvaltningen og direktorater underlagt Landbruksdepartementet, har avlevert arkiver til statsarkivene og Riksarkivet. I tillegg kommer private arkiver etter grunneierlag, personer og bedrifter som er engasjert i driften av utmarka. Disse arkivene kan være plassert både hos arkivskaperne selv, i museer eller i Arkivverket. Kommunene har også relevant arkivmateriale om utmarksforvaltning eksempelvis landbrukskontorenes arkiv, jordstyreneres arkiv og fjellstyreneres arkiv.

Vårt indre bilde

De fleste nordmenn forbinder fjell, skog og utmark med frihet og avkobling. Selv i det gamle

arbeidslivet som var hardt og slitsomt, var arbeidet ute i fjellet ofte fri fra en styrende husbond og helt fastlagte rutiner. Mange kvinner som arbeidet i setra, ser tilbake på dette livet med glede. Eventyr og sagn formidler en urgammel og uforanderlig virkelighet som vi på mange vis ennå kan fornemme alene med naturen i fjellet. Når seterfolket dro ned fra setra om høsten, stelte de fint i stand. Om vinteren kunne de underjordiske bruke selet. Nøkken kikket opp i stille, små fjellvann, dyrene kunne snakke, mennesker ble forvandlet til dyr og huldra lokket til seg unge menn med sin skjønnhet og kurompe.

En annen som kunne treffes i fjellet, var deildagstenen. Den som flyttet på merkesteinene i eieomsgrenser, fikk ikke dø en vanlig død. Forbryteren måtte leve som gjenferd i fjellet fram til dommens dag. Her måtte han bære på glødende steiner, og han jamret og ulte i fjellheimen. Hør etter neste gang du er ute i skog og fjell i skumringen.

Kven eig høgfjellet?

Arkiv etter allmenningsskommisjonar og -utval

Ned gjennom tida har styresmaktene ofte nytta allmenningsskommisjonar og ulike utval for å avgjera stridsspørsmål om eigedomsrett og bruk av allmenningar og tilgrensande grunn i den norske fjellheimen. Arkivmaterialet desse produserte, er i dag eit verdfullt kjelde-materiale som fortel oss korleis folk bruka fjell og vidde før i tida.

AV TORBJØRN LÅG, PENSJONERT AVDELINGSARKIVAR, RIKSARKIVET

Alt i dei eldste norske landskapslovene finn vi føresegner om allmenningar. Det fanst ytre allmenningar langs kysten, øvre allmenningar, som omfatta skog- og fjellstrekningar i innlandet, og byallmenningar. Frå midten av 1600-talet og frametter oppsto det også bygde- og privatallmenningar. Kongen selde nemleg allmenningar til folk med bruksrett i områda, eller til andre privatpersonar. Bygdeallmenningar kunne òg oppstå ved at folk med bruksrett gjennom lengre tid hadde utøvd eigardisposisjonar i allmenningen, slik at Kongen hadde tapt eigedomsretten sin.

Her skal vi sjå på dei øvre allmenningane med tilgrensande strekningar av fjellskog. Vi tek ikkje for oss privat- og bygdeallmenningar. Alle dei viktigaste kommisjonane og utvala gjeld nemleg statsallmenningar.

Allmenning – kva var og er det?

Frå midten av 1500-talet og frametter rekna styresmaktene all grunn som det ikkje kunne påvisast privat

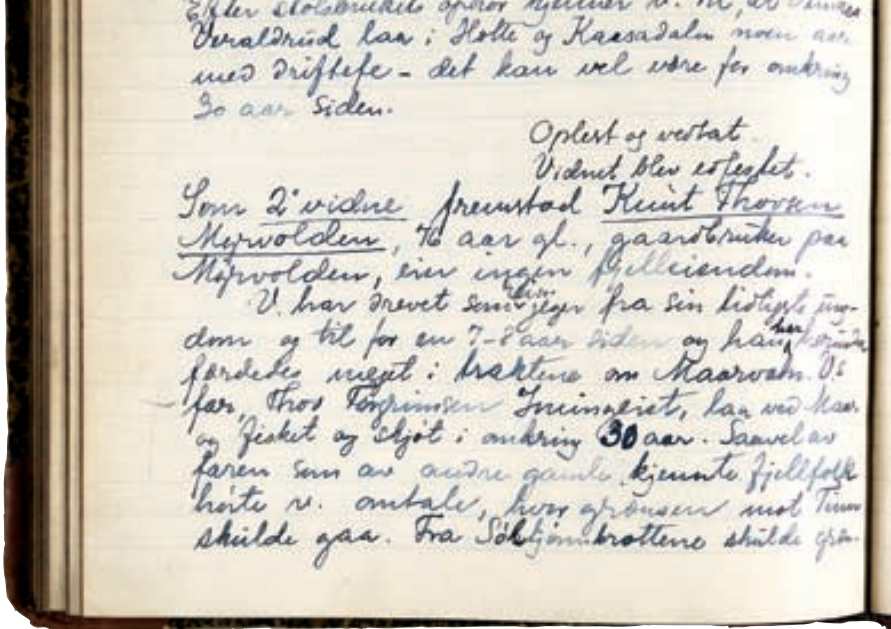
eigedomsrett til, som allmenning og dermed som Kongens eigedom. Det hadde ikkje noko å seia om det kvilte bruksrett på grunnen eller ikkje, eller kva slag karakter bruksretten hadde. Alt vart rekna som allmenning. I heile Nord-Noreg var både områda der sjosamane brukte grunnen, der reindriftssamane heldt til, og dei områda der folk i skoglause fiskevær frå gamalt hadde henta tømmer og virke til hus- og båtbyggjing, rekna som allmenning. Det aude høgfjellet som låg ubrukt, eller tilnærma ubrukt, både i Sør-Noreg og Nord-Noreg, vart også rekna som allmenning. Den typiske sørnorske allmenning, der bruksrettane var knytt til matrikulert jordbruks-eigedom, var berre ein av fleire typar allmenning.

Slik var i store drag situasjonen fram til midten av 1800-talet. I 1916 presenterte Olaf Olafsen avhandlinga *De norske Almenninger i Fortid og Nutid med et kort Omrids af enhver enkelts Historie* med ein oversikt over det han kunne finna av opplysingar om daverande og tidlegare allmenningar i kjeldene.

Utover 1800-talet endra staten syn på kva som var allmenning. Den hevda da at berre dei områda der bruksretten var knytt til matrikulert landbrukseigedom, var allmenning, slik det typisk var på det indre Austlandet. Der var det korkje skoglause fiskevær eller sjøsamiske busettingar. Etter statens syn fanst det ikkje lenger allmenningar i Nord-Noreg.

Strekningar i Sør-Noreg der matrikulert jordbrukseigedom ikkje hadde bruksrett, vart heller ikkje rekna som allmenning. Neste steg i strategien til staten var å hevda at det berre var på allmenning at det kvilte bruksrett. Det til trass for at befolkninga i Nord-Noreg hadde utøvd bruk i desse strekningane gjennom hundrevis av år og det hadde vore akseptert som allmenningsrettar av staten. Det er vanskeleg å skjønna at styresmaktene ved å endra allmenningsomgrepet kunne endra ein gjennom praksis så fast etablert rettsstatus. Aller vanskelegast er det å skjønna at styresmaktene kunne hevda at det ikkje kvilte bruksrett på dei gamle allmenningane i Nord-Noreg.

I dag er det gjennom kjennelsar og dommar frå Høgfellskommissjonen, Utmarkskommissjonen for Nordland og Troms og frå Høgsterett fastslått at både statens høgfell i Nordland og Troms, og område utan "påkvilande" bruk i Sør-Noreg er allmenningar. Men i Nordland og Troms er det stort sett berre beiterett som er igjen. Denne er naturleg knytt til jordbrukseigedom. Dei gamle individuelle rettane til medlemmer av lokalsamfunna der er stort sett borte. Det same er retten til hogst. Med unntak av Finnmark er derfor rettsstatusen til allmenningane meir einsarta for heile landet nå. Allmenningsrett er knytt til matrikulert landbrukseigedom og følgjer denne. I tillegg kan folk i tilgrensande bygdesamfunn ha visse rettार i slike allmenningar, basert på sedvane og bruk gjennom lang tid. Dette gjelde særleg fiske. Men slike rettार varierer mykje. Vi andre har, som norske borgarar, i prinsippet ikkje større

rettar i allmenning enn det allemannsretten gir oss i all utmark, offentlig som privat.

Kommisjonar og arkiv

På 1700-talet oppnemnde styresmaktene i København fleire kommisjonar og utval som granska og til dels dømte i enkeltsaker om allmenningar. Styresmaktene bruka også det ordinære embetsverket til å granska slike saker. Det finst mange allmenningsbeskrivingar etter slike kommisjonar og utval, og etter mange lokale embetsmenn. Det er ikkje rom for å gå nærare inn på desse her. Sentralt finst denne type arkivmateriale hovudsakleg i Rentekammerarkivet, lokalt særleg i fute- og amtmannsarkiva. I ei stilling for seg står arbeidet futen M. S. Lyng utførte for styresmaktene: *Beskrivelse over de usolgte kongelige almenninger i Gudbrandsdalen fogderi udarbeidet i aarene 1800-1801 efter Rentekammerets befaling.*

For Trøndelag og Nord-Noreg er ei kjelde som omhandla eit heilt anna spørsmål svært viktig i denne samanhengen. Dette gjeld grenseeksaminasjonsprotokollane frå 1742–1743 etter major Peter Schnitler. Desse omhandlar den offisielle grenseoppgangen mellom Noreg og Sverige. Vitneforklaringane der inneheld både informasjon om korleis dei fastbuande bruka fjellet, med til dømes setring, fiske, jakt, mosetak og neverløyping, og om korleis reindriftssamane bruka allmenningane i grenseområda mot Sverige. Begge kjeldene er trykte og kan lånast gjennom biblioteka. Peter Schnitlers svar på dei 43 spørsmåla frå det Danske Kanselli i

Eksempel på vitneforklaring: Ein gammal bonde frå Tinn fortel om hevdvunne jakt- og fiskerettar på Hardangervidda. Original i Riksarkivet (Høgfellskommissjonen, forhandlingsprot. 9)

1743 inneheld også mange opplysingar om allmenningar. Svaret hans er trykt i bokserien *Noreg i 1743*, band 5. *Noreg i 1743* inneheld også mye om bruk i utmark i andre delar av landet.

Styresmaktene oppnemnde etter kvart kommisjonar og utval som omhandla større distrikt med mange allmenningar. Det er desse vi skal konsentrera oss om her. Den første var *Allmenningskommisjonen av 1861*. Dette var ein dømmende kommisjon som hadde til oppgåve å skaffa opplysingar om grensene for og om tilhøva i statens allmenningar i Nord-Trøndelag. Kommisjonen skulle også etterforska og dømme om ulovlege inngrep i statens rettar der. Etter denne kommisjonen finst det eit arkiv på om lag ein hyllemeter med forhandlingsprotokoll, justisprotokoll og dokument. Dette er innlemma i arkivet etter *Direktoratet for statens skoger*. Den delen av kommisjonens arbeid som utgjer sjølve presentasjonen eller beskrivinga av allmenningane er publisert. Men skal vi finna parts- og vitneforklaringar, må vi gå til forhandlings- og justisprotokollane. Der finn vi mellom anna mykje om setring og beite, like eins oversikter over setrene i allmenningane. Forhandlings- og justisprotokollane har også informasjon om jakt og fiske.

Styresmaktene oppnemnde *Gudbrandsdalskommisjonen* ved kgl. res. av 22. des. 1874. Mandatet til denne kommisjonen var mellom anna å ordna rettsforholda til statens allmenningar i Gudbrandsdalen og fastsetja og merka grenser for desse. Eventuelle tvistar skulle kommisjonen prøva å løysa minneleg og så leggja resultatet fram for departementet. Gudbrandsdalskommisjonen fekk ikkje dei vide fullmaktene til å dømme som Allmenningskommisjonen av 1861. Innberetninga frå 1884 er trykt. Arkivet etter kommisjonen er innlemma i arkivet etter Direktoratet for statens skoger. Både vitneforklaringane i forhandlingsprotokollen og beskrivingane av allmenningane i kommisjonsprotokollen har opplysingar om

kva for gardar som bruka allmenningane. Der finn vi mellom anna lister over setrer, og over kven som bruka dei, like eins lister over fiskevatn og fjellslåttar. Vidare finst det ein protokoll med beskriving av allmenningane. Opplysingane i denne er i det alt vesentlege gjengjevne i den trykte rapporten.

Vi kan òg nemna *Røroskommisjonen*. Denne omhandlar tilhøvet mellom Røros Kobberverk og staten og handlar mest om rettane til bruk av skogen. Men kommisjonsmaterialet inneheld også opplysingar om korleis folk på gardane bruka beite og slått i allmenningane rundt Røros, Ålen, Holtålen, Tolga og Rendalen. Utanom synfaringsprotokoll og rapport let kommisjonen etter seg ei omfattande dokumentsamling i arkivet til Direktoratet for statens skoger. Kommisjonsinnstillinga frå 1879 er trykt. Synfaringsprotokollen er trykt som vedlegg til denne rapporten.

Høgfjellskommisjonens særstilling

Så kom lov av 8.8.1908 nr. 6 *Om ordningen av retsforholdene vedkommende statens høgfjeldsgrunn m. v.* Med heimel i denne lova vart *Høgfjellskommisjonen* oppretta ved kgl. res. av 9. okt. 1908. Denne skulle representera ei systematisk og omfattande tilnærming til løysing av problema knytt til dei uklare tilhøva rundt statens grunn. Kommisjonen hadde mandat til å fastsetta grensene mellom statens grunn og tilstøytande privateigedomar, og til å dømme i saker mellom det offentlege og einkvar som måtte gjera krav på eigedomsrett, bruksrett eller andre rettar til grunnen.

Hovudoppgåva til kommisjonen blei å fastsetja grensene for statsallmenningane. I dette arbeidet la den stor vekt på å kartleggja bruk i allmenningane og i tilgrensande privateigedom. Kommisjonen fekk tildelt felt som den arbeidde med for å finna ut om det var statsallmenning eller privat grunn i feltet, og for å fastsetja grensene mellom allmenning og privat grunn. Felta var gjennomgåande

mykje vidare enn det som var allmenning. Kommissjonsmaterialet inneheld derfor bruksopplysningar, ikkje berre for allmenningane, men også for delar av feltet som etter kommisjonens kjennelsar, vart liggjande utanfor allmenning. Rettsbøkene til kommisjonen inneheld ein omfattande og grundig dokumentasjon av dei aktuelle områda frå parts- og vitneforklaringar og etter synfaringar. Innsamla skriftleg dokumentasjon dreiar seg meir om grenser og eigedomsdokumentasjon. Men også her er det mange opplysningar om bruk.

Arkivet til Høgfjellskommisjonen er ei av dei viktigaste kjeldene vi i det heile har om vi vil studera korleis landbruksnæringa og bygdene generelt bruka fjellet i Sør-Noreg. Det vi mest finn opplysningar om, er setring, beite og slått. Vi får vita kvar setrene ligg, og kva for gardar dei høyrde til. Nedlagde setrer blir også påvist i forklaringar og ved synfaringar. Vi får vita mykje om kva som fanst av utslåttar, og om korleis gardane seg imellom frå gamalt ordna seg med bruken av desse. Arkivet inneheld også mykje informasjon om fiske og noe om jakt. Elles kan det vera opplysningar om felæger, driftevegar, og om kven som nytta desse. Driftekarar kunne bygsla hamn i allmenningane. Tamreindrift var ikkje gjenstand for granskning, men det fins likevel ein del opplysningar om denne næringsvegen.

Parts- og vitneforklaringar er for det aller meste tekne inn i dei trykte rettsbøkene og i kjennelsane. Det er lite å henta i tillegg i dei originale rettsbøkene. Det er òg gjort greie for synfaringane i dei trykte rettsbøkene. Men desse er ikkje gjengjevne så detaljert som forklaringane. Kjennelsane viser også med dokumentnummer til dei framlagde dokumenta i dei ulike felta. Dei trykte rettsbøkene inneheld svært mykje av den dokumentasjonen som finst i arkivet. Samtidig representerer dei inngangen til dei vesentlegaste delane av arkivet. Det vi må vita før vi byrjar å leita, er nummer på feltet og nummer på forretninga dersom feltet var

delt i fleire forretningar. Vidare må vi vita datoen til kjennelsen. Da finn vi den aktuelle kjennelsen og tilhøyrande rettsbøker. Etter tilvisingane i kjennelsane kan publikum tinga kopi av dokument dei ønskjer å sjå. Dessverre er det ikkje publisert oversiktskart som viser kor felta låg. Det eksisterer berre eit skissemessig kart i Riksarkivets katalog. Men arkivet har ei stor fotosamling.

Høgfjellskommisjonen kom også med framlegg til administrative grenser i fjellet. I arkivet er det ein eigen serie med slike framlegg. Desse byggjer mykje på informasjonen om kva for bygder og bygdelag som bruka dei tilgrensande områda, og grunnlagsmaterialet var stort sett det same som for kjennelsane. Men noen gonger kan vi finna ting av interesse her. Dei trykte rettsbøkene har ikkje tilvisingar til denne serien.

Gunnar Tank var Høgfjellskommisjonens faste arkivkonsulent. Riksarkivet har arkivet hans. Det er nå rekna som eit tillegg til Høgfjellskommisjonens arkiv. Tanks arkiv består for det meste av notat og avskrifter av kjelder i Riksarkivet og statsarkiva. Det inneheld vidare gjenpartar av utgreiingane han sende til Høgfjellskommisjonen, Skogkontoret i Landbruksdepartementet og andre. Men det inneheld ikkje ei fullstendig samling av gjenpartane. Vedlegga til utgreiingane sende han frå seg, men mellom avskriftene finn vi mange av

Rettsmøte ved Gryturi i Tinn, sommeren 1921. Original i Riksarkivet (Høgfjellskommisjonen_fotoalbum5_1921_10).

Høgfjellskommisjonen klår for avmarsj frå Brøsterud i Numedal, 1911.

Kommisjonen på Remdedalskåki, Eidfjord.

Ein av assistentane ved kartbordet.

Alle foto er frå 1911.

Ukjende fotografar.

Originaler i Riksarkivet

(Høgfjellskommisjonen,

fotoalbum 1/1911 bilete nr.1, 47 og 33). Utsnitt.

dei. Etter at Tank døde i 1942, vart arkivkonsulentstillinga knytt til Riksarkivet. Da kommisjonen blei nedlagd i 1953, vart stillinga gjort om til Statens konsulent i allmenningssaker. Hovudoppgåva vart å produsera utgreiingar for Skogkontoret i Landbruksdepartementet og seinare for Direktoratet for statens skogar. Gjenpartar av desse utgreiingane finn vi i Riksarkivets husarkiv.

Trøndelag og Nord-Noreg etter 1920

I samband med Stortingets behandling av fjellova i 1920 vart det nedsett ein komité for å koma med framlegg om ”almuens rett i de umatrikulerte statsskoger i Nord-Trøndelag”, den såkalla Holakerkomitéen. Innstillinga inneheld ein del om setring, beite, slått, jakt og fiske i allmenningane. Komitéen konkluderte mellom anna med at fjellova burde gjerast gjeldande for Nord-Trøndelag. Arkivet med innstillinga utgjør ei pakke som er innlemma i arkivet etter *Direktoratet for statens skoger*.

Ved kgl. res. 16.06.1933 blei det nedsett ein ekstraordinær domstol for å dømme om bruksrett i allmenningane i Nord-Trøndelag. Som resultat av domstolens verksemd, vart det etter andre verdskrigen sett ned eit par andre utval som behandla allmenningsspørsmål der. Det er lite om bruk i høgfjellet både i materialet frå domstolen og i utvalsarkiva. Materialet er i arkivet etter Direktoratet for statens skoger.

Den svensk-norske reinbeitekommisjon av 1913 er ikkje ein allmenningssak. Men kommisjonen kartla nøye bruken av fjellområda på fastlandet i Troms, frå grensa mot Nordland i sør til Kåfjord i nordaust. Dette galdt både reindrifts-samanes og dei fastbuandes bruk av fjellet. Arkivet etter reinbeitekommisjonen er ei særskild viktig kjelde til utmarksbruk i dette store området. Grunnlagsmaterialet med vitneforklaringar, nedteikningar etter synfaringar og kartleggingar, og med informasjon frå skriftlege kjelder, er alt trykt i *Renbeteskommisjonen av 1913: Handlingar*. Kommisjonen utarbeidde kart som viser naturgrunnlag og bruk. Arkivet inneheldt òg ei stor fotosamling. Noen av bileta er trykte i eit eige bind av handlingane.

I Nord-Noreg var spørsmålet om allmenningane framleis uavklart i tida etter andre verdskrigen. Derfor oppnemnde styresmaktene i 1971 *Utvalet for statseigedom i Nordland og Troms*. Dette var eit rådgjevande utval utan domsmakt. Mandatet var mellom anna å klarleggja den rettslege karakteren av statens grunn i dei to fylka, å gje tilråding om grensedraging mellom statleg og privat eigedom, og å granska og ta stilling til spørsmål om bruksrett på statens grunn. Utvalet hadde eigen sekretær som skreiv innstillingane. Desse er trykte i serien Noregs offentlege utgreiingar (NOU). Dokumenta er samla i utdrag, etter mønster frå domstolane. Parts- og vitneforklaringar for utvalet vart ikkje nedteikna. På dette området følgde utvalet praksis

frå domstolane. Vi får berre kjennskap til bruksopplysingar i forklaringane i den utstrekning desse er tekne med i innstillingane. Dei detaljerte opplysingane om ulike bruksområde og bruksrettar som finst i forklaringane i Høgfjellskommisjonens og ein del andre eldre kommisjonsarkiv, og som er så viktige for oss, mistar vi derfor her. Arkivet til utvalet finst i Riksarkivet, men er framleis uordna. Utdraga inneheld for det meste opplysingar frå tinglysings- og domstolsarkiv, men òg noe frå andre kjelder.

I fleire saker ville ikkje partane retta seg etter utvalets innstillingar. Sidan utvalet ikkje hadde dømmende myndigheit, måtte rettsapparatet ved dei lokale domstolane og jordskifterettane, ta slike stridsspørsmål opp frå botn av. Dette førte til fleire rettssaker og til anker til høgare domstolar, og med sprikande avgjersler. Utvalets arbeid stoppa derfor opp etter at det hadde behandla berre sju felt. Ved lov av 7. juni 1985 vart så *Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms* oppretta. Den fekk dømmende myndigheit og arbeidde som ein domstol. Parts- og vitneforklaringar vart ikkje nedteikna. Men opplysingar frå desse vart ein del av grunnlaget for kommisjonens dommar. Indirekte får vi derfor eit visst kjennskap til innhaldet i parts- og vitneforklaringane. Skriftleg dokumentasjon vart samla og presentert som vedlegg til ei eiga utgreiing. Denne gav oversikt over opplysingane og sette opplysingane inn i ein historisk samanheng. Kommisjonen avslutta arbeidet sitt i 2003. Arkivet er ennå ikkje avlevert til Arkivverket. Men sidan Riksarkivaren hadde ansvaret for innsamling og presentasjon av den skriftlege dokumentasjonen, finst dei fleste utgreiingane med vedlegg, dels ved Riksarkivet og dels ved statsarkiva i Trondheim og Tromsø.

Etter midten av 1800-talet har det vore ei rad mindre kommisjonar, komitear og utval av meir lokal karakter. Særleg i Nord-Noreg var det mange. Arkivmaterialet etter mange av desse er innlemma

i arkivet etter Direktoratet for statens skoger. Det er varierende i kva grad desse småarkiva inneheld opplysingar om bruk av dei aktuelle fjell- og utmarksområda. Mange av innstillingane er registrert hos V. Haffner: *Innstillinger og betenkninger 1814–1924 med tillegg 1925–1934* og i *Hovedregister til innstillinger og betenkninger 1935–1971*. Der får vi vita om innstillingane er trykt og kor. I mange høve er det også opplyst kvar arkivet fanst på registreringstidspunktet.

Utrykte kjelder i Riksarkivet

Rentekammerarkivet

Direktoratet for statens skogers arkiv

Høgfjellskommisjonens arkiv

Den svensk-norske reinbeiteskommisjonens arkiv

Trykte kjelder

Lyng, M. S.: *Beskrivelse over de usolgte kongelige almenninger i Gudbrandsdalen fogderi, udarbeidet 1800-1801...* Utg. G. Tank. Kra. 1923.

Norge i 1743. *Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli*. 5 b. Utg. Riksarkivet, Oslo 2003–2008

Schnitler, Peter: *Grenseeksaminasjonsprotokollar 1742–1745*. 3 b. Oslo 1962–1985

Beskrivelser over *Statsalmenningerne i Stør- og Verdals samt Inderøens Fogderier*. Aftrykte efter den ved Kgl. Res. af 6. Juni 1861 til *Undersøgelse m. v. af Almenningsforholdene i Nordre Trondhjems Amt nedsatte Kommissions Protokoller*. Kra. 1885.

Statsalmenningerne i Gudbrandsdalen. *Indberetning fra den ved Kgl. Res. af 22 December 1874 nedsatte kommission*. Kra. 1884.

Indberetning fra den ved Kgl. Res. af 11. Januar 1875 nedsatte Kommission til Undersøgelse af Røros Kobberværks og Statens indbyrdes Forhold...

Renbeteskommissionen af 1913: Handlingar. B 1-18. Sth. 1917.

Utvalet for statseigedom i Nordland og Troms, 1971.

Utredning nr. 1–7. 1974–1980. (Norges offentlige utredninger).

Litteratur

Olafsen, Olaf: *De norske Almener i Fortid og Nutid med et kort Omrids af enhver enkeltts Historie*. (1916) Originalmanus i Riksarkivet. (Stensil utg. av Landbruks-departementet 1951).

Haffner, Vilhelm: *Innstillinger og betenkninger ... 1814–1924*. Tillegg 1925–1934. 2 b.

Hovedregister til innstillinger og betenkninger 1935–1971. Utarb. av Vincent Johansen. Oslo 1974.

Seterbruket under lupen

AV VIDAR ØVERLAND, SENIOR-
RÅDGIVER, RIKSARKIVET

Hvilken betydning hadde seterbruket i en norsk bygd for mer enn hundre år siden? Og hvordan var livet på setra den gang? Det er blant de spørsmålene som arkivet etter Instituttet for sammenlignende kulturforskning gir oss kilder til å besvare.

I 1928 ble det vedtatt at "Seterbruket i Norge" skulle være gjenstand for særskilt og omfattende granskning. Det var professor Edv. Bull som fremmet forslaget. Dette ble utgangspunktet for tre store undersøkelser av det norske bondesamfunnets utviklingsformer: "Setrar og seterbruk i Noreg" (1928–1939), "Gardssamfunn og grannesamfunn i Noreg" (1943–1975) og "Gamal gardsskipnad i Noreg" (1947–1962). Det var det frittstående og selvstendige Instituttet for sammenlignende kulturforskning som sto for undersøkelsene. Instituttet hadde som formål å fremme forskningsarbeidet innenfor fagområdene knyttet til lingvistikk, folke-minne, religionsforskning, etnologi, arkeologi og sammenlignende (etnografisk) samfunnsforskning og ble opprettet på initiativ av professor Fredrik Stang i 1917.

"Ostane vart like store"

Seterbruksundersøkelsene, er delt i tre særskilte granskinger. Arbeidet ble innledet sommeren 1929 med en "prøvegranskning". Instituttet sendte da ut noen stipendiater som feltarbeidere i enkelte bygder. Dette resulterte i en rekke monografier over enkelte utvalgte landsdeler. Blant feltarbeiderne var Eivind Vågslid, som samlet inn opplysninger fra de to øverste grendene i Vest-Telemark, Vågslid og Haukelid. Han skrev blant annet om endringer i produksjonen av geitost:

"Umkring 1900, eller rettare dei siste åre fyre 1900, tok den gamle stølsmåten til å verta heilt umlagd, med di dei då byrja å støla med leige-

Seterdrift med melkeproduksjon på storfe og geiter har vært en forutsetning for å utnytte beitemulighetene i skog og utmark. Setusel, Sudistog Holtar, Rauland, Telemark. Foto: Halvor Vreim, 1940. Original i Riksarkivet (Pa 424 lfsk B 27_192 bilde nr. XVIII/22).

geiter. Fyrr hadde dei, som sagt, til vanleg havt berre nokre få heimegeiter på stølen um sumaren, og dei yste ikke av geiterne til sal. No derimot tok dei til å leiga geiter på Vestlandet og ysta kvitost og primost (mysost) til sal. Det var mest i Sunnhordland dei leigde geiter, men og i Ryfylke, serleg i fyrstningi; seinare hev leigegeiterne mest berre kome frå Sunnhordland. Dei lærde seg no og til å stella geitosten betre en dei fyrr hadde gjort. Den geitosten dei fyrr hadde yst i dei umrødde grenderne var ikke yst og stelt slik at han høvde til salsvara. Det gjeld då serleg primosten, mysosten, som dei no lærde å ysta og stella betre og dessutan å forma i serskilt tillaga treformer, so alle ostarne vart like store og difor myke betre å pakka og senda når ein skulde selja dei”.

Bygninger, redskap, arbeid og overtro

Først i 1933 tok for alvor den systematiske innsamlingen av materiale om seterbruket i Norge til. Arbeidet ble ledet av riksarkivar Asgaut Steinnes. I hans arbeidsmelding til instituttet fra 1933 kan vi lese følgende: ”Arbeidsprogrammet mitt for 1933 gjekk ut på 1) å setja i verk planen um å samla inn opplysningar frå heile landet um alle sætrar, i bruk eller nedlagde, som folk no kjenner til, 2) å fyrebu ei systematisk innsamling av opplysningar um sæterbruket i alle landsluter, og 3) å gå i gang med å arbeida ut boki ”Sætrar og sæterdistrikt i Noreg etter skriftlege kjeldor eldre enn år 1725”. Steinnes la til følgende kommentar: ”Av desse tri oppgåvene

hev eg berre havt høve til å arbeida med den fyrste. Grunnen er at eg frå 1. juli vart riksarkivar”. Undersøkelsene fortsatte med at instituttet i 1934 sendte ut trykte skjemaer som ble fylt ut av lokale medarbeidere. Disse listene fikk betegnelsen ”seterlister”. Av korrespondansen mellom instituttet og de lokale medarbeiderne går det frem at honoraret var satt til 20 øre for hver seter som ble registrert. Seterlistene er ordnet fylkesvis og følger den tidligere herredsinndelingen.

Seterbruksundersøkelsen ble avsluttet med at lokale medarbeidere mottok en spørreliste som ble besvart i egne manuskripter. Spørrelisten ble inndelt i syv hovedgrupper med en rekke emner innen hver hovedgruppe. Disse hovedgruppene ble valgt ut: 1) Om seterbruket i sin helhet, 2) Bebyggelsen, 3) Redskaper, melkestell og seterprodukter, 4) Seteroppholdet: Flytting, organisering av arbeidet og kosthold, 5) Seterbruk til gårder som mangler seter, 6) Førsanking og annet arbeidsliv i sammenheng med seterbruket og 7) Skikker og tro (overtro). I arkivet er manuskriptene ordnet distriktsvis.

Til undersøkelsen om seterbruket hører også en samling med omkring 600 fotografier med tilhørende kartotek for fremfinning utarbeidet av arkitekt Halvor Vreim. Det er også Vreim som har tatt de fleste bildene i tidsrommet fra slutten av 1930-årene til begynnelsen av 1940-årene.

Seterlistene for Rauland i Telemark ble utarbeidet av cand. theol. Erling Vaagen. Han registrerte hele 532 setrer i Rauland. Original i Riksarkivet (PA 424, B7_XVII_192). Utsnitt.

38

Carth. nr.	Navn på gården	Storleik	Navn på bruket	Nr. på settet	Navn på settet	Utv. settet med på settet
61	Gjævik	2	Gjævik	485	Skredst. st. st. st.	Ja
.	.	.	.	486	Spurthyller	Kai
.	.	.	.	487	Bakke st. st.	Ja
.	.	.	.	488	Slagvold	Ja
.	.	3	Li	489	Skredst. st. st.	Kai
.	.	.	.	490	Spurthyller	Kai
.	.	.	.	491	Skredst. st. st.	Kai
.	.	.	.	492	Skredst. st. st.	Ja
.	.	.	.	493	Kjøpning	Kai
62	Angeshovd	2	Angeshovd	494	Skredst. st. st.	Ja
.	.	.	.	495	Skredst. st. st.	Kai
.	.	.	.	496	Skredst. st. st.	Ja
.	.	.	.	497	Skredst. st. st.	Ja

39

Navn på gården	Storleik	Navn på bruket	Nr. på settet	Navn på settet	Utv. settet med på settet
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	498	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	499	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	500	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	501	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	502	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	503	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	504	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	505	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	506	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	507	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	508	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	509	Skredst. st. st.	Ja
St. st. st.	ca 930	Skredst. st. st.	510	Skredst. st. st.	Ja

Enkelte gårder kunne ha flere setre. Setrene på høyfjellet ble gjerne bare benyttet i sommermånedene.

Hondalssetra i Hornindal, Nordfjord. Foto: Halvor Vreim, 1941. Original i Riksarkivet (Pa 424 IFSK B 28_397 bilde nr. III/19). Utsnitt.

Interiør fra setra Finnlandsvollen, Ålen i Gauldal. Foto: Halvor Vreim, 1938. Original i Riksarkivet (Pa 424 IFSK B 29_501 bilde nr. XVII/31).

Fjøset på Skirstølen, Voss. Foto: Halvor Vreim, 1937. Original i Riksarkivet (Pa 424 IFSK B 28_362 bilde nr. IV/14). Utsnitt.

Fotomaterialet består hovedsakelig av eksteriørbilder av setergrender og de enkelte husene, men det er også noen interiørbilder og bilder som forteller om arbeidsoppgavene på setra.

Stort og velbrukt arkiv

I 1975 ble instituttets Bondesamfunnsavdeling, som hadde stått for undersøkelsene av det norske bondesamfunnet, nedlagt, og i 1979 ble dette arkivet avlevert til Riksarkivet. Det er senere blitt supplert med flere tilleggsavleveringer. Arkivet består av korrespondanse, manuskripter, svar på spørrelister, fotografier, kart og lydbånd. Det inneholder også instituttets administrative arkiv i form av møteprotokoller, referater, kopibøker og journaler samt sakarkiv og regnskap.

Arkivet eller samlingen, som har et omfang på nær 100 hyllemeter, kan betegnes som et forskerarkiv. Så godt som alle reservasjonsrettigheter og klausulbestemmelser for manuskripter og lignende har nå bortfalt. Det betyr at arkivet er fritt tilgjengelig for publikums bruk. Mange kommuner, lokalhistoriske arkiv og samlinger omkring i landet har fått kopiert materiale som angår sine distrikter. Deler av instituttets arkiv er derfor tilgjengelig på flere steder enn i Riksarkivet.

Dette arkivet er trolig det privatarkivet som har vært mest benyttet av alle privatarkivene i Riksarkivet. Samlingen har vært mye brukt av

profesjonelle forskere, lokalhistorikere og hovedfagsstudenter. Men også privatpersoner, bønder og jurister har benyttet materialet, blant annet i sammenheng med eiendomsforhold og grense-tvister. Flere skoleklasser, både på ungdomsskolenivå og videregående, har brukt arkivet i andre sammenhenger, for eksempel til særøppgaver og prosjektoppgaver. Utenlandske forskere har også benyttet samlingen.

Seterbruksundersøkelsen er nok den delen som er blitt best utnyttet i forskningssammenheng. Hovedresultatene er publisert i Lars Reintons tre bind: *Sæterbruket i Noreg I–III*. Olav Beito og Svale Solheim har publisert sentrale verk om seterbruket. Samlingen er også hovedgrunnlaget for Michel Cabourets doktoravhandling ved Sorbonneuniversitetet.

Kilder i Riksarkivet

Privatarkiv 424 – Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Bondesamfunnsavdelingens arkiv. Våglslids nedtegning finnes i serien "Sæterbruket", eske B 01. Steinnes' arbeidsmelding i eske A 01.

Litteratur

Amundsen, Leiv: *Instituttet for sammenlignende kulturforskning 1922–1972*, Oslo 1972.

Reinton, Lars: *Sæterbruket i Noreg I–III*, Oslo 1955–61

Våre første nasjonalparker:

Hvorfor Rondane og Børgefjell?

Rondane nasjonalpark ble opprettet i 1962 og Børgefjell året etter. Hvorfor ble disse våre første nasjonalparker fremfor nasjonalparken Jotunheimen og Hardangervidda? Til tross for at Norge med Svalbard representerer nord- og vestgrensen for en rekke treslag, urter, gress og dyreformer, var vi sent ute. Hvorfor?

AV BENTE HARTVIKSEN, FØRSTEARKIVAR, RIKSARKIVET

Rondane og Børgefjell ble våre første nasjonalparker fordi det ikke forelå planer om kraftutbygging eller gruvedrift i disse områdene. Dessuten var vilkårene for fredning etter naturvernloven til stede. Paragraf 1 i Lov om naturvern fra 1954 slo fast at ”områder av land og vann” kunne fredes når det var ønskelig av vitenskapelige eller historiske grunner eller på grunn av områdenes naturskjønnhet eller egenart. Når denne loven skulle brukes som hjemmel, gjaldt det å framheve kultur og estetikk, ikke økologi. I de kongelige resolusjonene som opprettet parkene, ble ikke Rondane og Børgefjell betegnet som nasjonalparker, men som naturfredede områder.

De to første parkene ble opprettet fem år før Stortinget vedtok en systematisk landsplan for utbygging av nasjonalparker. Arbeidet med landsplanen var kommet så langt at man for Børgefjell og Rondane kunne komme med konkrete framlegg med utkast til verneregler og grenser. I departementet mente man det var unødvendig å vente på landsplanen. Det var nemlig ”helt klart” at planen måtte omfatte disse to områdene.

Etter lokalt initiativ

Rondane var ikke blant de områdene som ble foreslått fredet i den tidlige debatten om nasjonalpar-

ker. Opprettelsen av landets første nasjonalpark kom etter iherdig innsats fra fjelloppsynsmann Normann Heitkøtter. Naturverninspektør Kristian Krogh var også på befaringer i området. Men det var lokale krefter som tok initiativet og satte i gang arbeidet med verneregler og grenser. Heitkøtter og ”3-mannskomiteen for naturfredning i Rondaneområdet”, som han ledet, satte mange spor etter seg i Naturvernrådets arkiv fra midten av 1950-tallet. Her er det referert utallige møter med lokale fjellstyrer, viltnevnder, friluftsnemnder, jordstyrer og kommunestyre. Fredningsforslaget fikk etter hvert stor oppslutning. De gamle bruksrettene skulle kunne utnyttes av bygdefolket som tidligere. Konfliktene gjaldt mulighetene for veibygging og størrelsen på verneområdet. Det var dessuten strid med Den Norske Turistforening om varding og utvidelse av turisthytta Rondvassbu.

Hensynet til villreinen var sentral både for Heitkøtter og fjellstyrene, og forbud mot hyttebygging og veier var viktig. Men i den kongelige resolusjonen fra 1962 om Rondane nasjonalpark ble ikke villreinen trukket fram. Det ble framhevet at Rondane med selve Rondemassivet som kjerne og ti topper over 2000 meter var et av de vakreste fjellpartiene i landet. Det var også et klassisk fjellområde særlig kjent fra A.O. Vinjes ferd til Trondheim i

Fra Vinjevarden, der det sies at Vinje skrev ”No ser eg atter slike fjell og dalar ...”.
Foto: Hege Brit Randsborg, Riksarkivet . Utsnitt.

1860 og hans dikt *Ved Rondane*. Videre var det her den historiske Peer Gynt skulle ha holdt til. I resolusjonen la man vekt på at området hadde historisk interesse på flere måter. Der var levninger etter gamle fangstmåter, steinbuer, reinsdyrgraver mv. Floraen og faunaen ble også nevnt, selv om den var fattig i forhold til mange andre kjente fjellområder.

Når dette området på 575 km² ble vår første nasjonalpark fremfor Jotunheimen og Hardangervidda, var det imidlertid først og fremst fordi det ikke var berørt av nasjonale planer for kraftutbygging. Der fantes ikke vannreserver av betydning, og området var praktisk talt fritt for mutbare mineraler og ertser.

Børgefjell – verken malm eller kraft

I den kongelige resolusjonen av 9. august 1963 om fredning av Børgefjell ble det opplyst at spørsmålet om fredning opprinnelig var tatt opp av Den Norske Turistforening i 1930-årene. Men det ble ikke framsatt noe konkret fredningsforslag før i 1951. Etter at forslaget hadde vært ”ventilert” på ulike hold, særlig i de berørte distriktene, ble saken overlatt til Trøndelag Naturvern, som utarbeidet et revidert forslag til fredningsbestemmelser.

Det dreide seg om 1000 km² på grensen mellom Nordland og Nord-Trøndelag, som var vilt og øde med fiskerike vann og vassdrag. Det var forholdsvis flatt viddeterreng, men mektige fjelltopper dukket opp innimellom. Den høyeste toppen, Kvigvind på 1703 m, var blitt karakterisert som Norges vakreste fjelltopp. Floraen var fattig. Men dette var fjellrevens siste skanse, og det var et rikt fugleliv. På Børgefjell hadde dverggåsa sitt sørligste kjente rugested i Norge. Verken rettigheter til beiting med husdyr eller reindriftssamenes rettigheter til beiting og flytting med rein, bruk av trevirke, jakt og fiske skulle berøres av fredningen.

Børgefjell ble tidlig geologisk kartlagt da det skulle brytes kis i tilstøtende områder i Sverige, men med negativt resultat. Norges Geologiske

Undersøkelser uttalte at det ikke fantes malmforekomster som kunne tenkes å bli drivverdige. Det forelå også en uttalelse fra Vassdragsvesenet om at reguleringer i området måtte ”høre en nokså fjern fremtid til”.

Hvorfor ikke Jotunheimen og Hardangervidda?

Geologen Hans Henrik Reusch skal ha vært den første som kom med krav om opprettelse av nasjonalparker i Norge da han i 1902 foreslo deler av Frognerseterskogen som nasjonalpark. På generalforsamlinga i Den Norske Turistforening i 1904 ble tradisjonstunge villmarksområder som Jotunheimen, fjellstrøkene rundt Bergensbanen, Hardangervidda og viddene mellom Telemark, Setesdalen, Sirdalen og Lysefjorden trukket fram som aktuelle nasjonalparkområder. De hadde en posisjon i kultur- og åndsliv, blant annet i folkediktingen, som gjorde dem til en nasjonal naturarv.

Landsforeningen for naturfredning arbeidet fra rundt 1914 blant annet med å få vernet Jotunheimen og Gjende, Setesdalsheiene, Østerdalsfjellene og et felt på Hardangervidda der landets største villreinstamme holdt til. I 1938 kom Turistforeningen og Landsforeningen med en felles anmodning til regjeringen om fredning av Jotunheimen som de betraktet som landets ypperste fjellområde.

Det var imidlertid planer om kraftutbygging både for Jotunheimen, som mange betraktet som selve hjertet av fjell-Norge, og Hardangervidda. Begge områdene hadde en artsrik flora, interessant geologi og et rikt dyreliv. Hardangervidda hadde Europas største villreinstamme og var den sørligste utposten for mange av Europas arktiske fugler, insekter, dyr og planter. Fra tidlig på 1800-tallet ble vidda hjemsoekt av botanikere, geologer og arkeologer som igjen inspirerte malere. Jotunheimen hadde de høyeste tindene og Gjendin og Besseggen ble priset av diktere og komponister. Begge områdene trakk også tidlig til seg foturister.

Landsplan for nasjonalparker

I 1964 ble den første landsplanen lagt fram av Statens Naturvernråd. Den hadde forslag om bevaring av 16 nesten uberørte landområder på Statens grunn. Planen ble vedtatt i Stortinget i 1967. Dette utgjorde til sammen 6000 km², knapt 2 % av landets areal. De fleste av de foreslåtte verneområdene ble opprettet i 1960- og 1970-årene.

En ny landsplan ble lagt fram i 1986 og vedtatt i 1993. Man planla fram til 2008 å opprette 17 nye nasjonalparker og utvide 14 eksisterende parker. Dermed ville det totale vernearealet øke til 10–15 % av Norges landareal.

Det nordligste parti av Børgefjell, Skinnfjellet med Hvalskardtind, sett fra tunet på Mikkelfjord i Susendalen i mai 1911. Original i Riksarkivet (Landbruksdept., Ktr. for reindrift og ferskvannsfiske, Fotoalbum nr. 1).

Men her fantes andre herligheter som veide tyngre. De første kraftutbyggingene på Hardangervidda kom like etter århundreskiftet med utbygging av Rjukanfossen og regulering av Møsvatn samt utbygging av Skjeggedalsfossen ved Tyssedal i Hardanger. Etter andre verdenskrig fortsatte utbygginga med større reguleringer langs Songa, Finsevassdraget, Mårvassdraget og Valldalen. Også Sysendalen med Bjoreia i nordvest ble utbygd.

I Jotunheimen var det Sjoavassdraget striden sto om. På begynnelsen av 1920-årene kom blant annet Landsforeningen for naturfredning, Turistforeningen og bøndene i Vågå med sterke protester mot planlagt regulering av Gjende og Sjoavassdraget. I 1923 hadde Vassdragsvesenets hovedstyre anbefalt at Bygdin og Tesse skulle reguleres. Bygdin ble da også regulert i 1936.

Det var altså konflikter om utbygging av vannkraft som forsinket vernet av Hardangervidda, Jotunheimen og – ikke å forglemme – Saltfjellet.

Områdene ble oppført på landsplanen for nasjonalparker, som Stortinget i prinsippet sluttet seg til i 1967, men vernesakene trakk ut. Landsorganisasjonen var blant dem som stilte seg negativ til planen og ville begrense fredning, slik at det ikke var til hinder for utbygging av vassdrag og veier og utnytting av malm- og mineralforekomster. Nasjonalparkstatusen kom ikke før i 1980/81.

Mannsaldre etter USA og Sverige

Verdens første nasjonalpark var Yellowstone i Nord-Amerika som ble opprettet allerede i 1872. Bak vedtaket lå først og fremst villmarksromantisk tenkning, og det ble fulgt opp i form av opprettelse av flere parker. Fram mot århundreskiftet inspirerte dette naturvernarbeidet i Europa. USA ble et stort forbilde for europeiske fredningsforkjempere. I Sverige ble ti nasjonalparker opprettet i 1909.

Dette var unikt i Europa. At de statlig eide fjellarealene i Norge var av mindre utstrekning enn i Sverige, skal ikke ha vært avgjørende for at det tok

så mye lenger tid å etablere nasjonalparker her i landet. I motsetning til den svenske loven av 1909, hadde den norske Naturvernloven av 1910 ingen bestemmelser om større områdefredninger. Den norske loven ble forberedt av vitenskapsmenn som ville redde naturminnesmerker i form av planter, dyreliv eller geologi. Det naturvitenskapelige fredningsmiljøet i Norge prioriterte ikke nasjonalparker. Det var viktigere å frede vitenskapelige kuriositeter enn større områder med villmark. I Sverige hadde man en lengre naturverntradisjon. Det første initiativet til nasjonalparkdannelse skrev seg helt tilbake til 1880. Der hadde dessuten turistinteressene og hjemstavnsbevegelsen med mistro til storbyer og industrialisering større innpass, og man var mer påvirket av den amerikanske villmarksideologien.

Flere andre nye stater, som Finland og Polen, opprettet nasjonalparker like etter første verdenskrig. Historikeren Inge Selsås legger vekt på at man rundt 1905 i Norge var opptatt av helt andre ting enn naturvern. Den unge nasjonen skulle hevde seg på egne ben. Økonomisk vekst, framskrittsoptimisme og nasjonalpolitiske spørsmål sto i fokus. Naturen skulle temmes og utnyttes for å skape vekst og velstand. Fossekraften hadde allerede begynt å invadere norske fjellområder. Den naturromantiske interessen for villmarksliv og fotturisme var også på vikende front i forhold til erobringslyst og farefullt liv i isødet. Med sine ekspedisjoner i nordligere og mer strabasiøse egner bidro blant annet Fridtjof Nansen til en ny villmarksånd.

At Norge etablerte nasjonalparker på 1960-tallet skyldes delvis økende internasjonalt press for økologisk forvaltning av naturen med sikte på bevaring for kommende generasjoner. I 1962 vedtok FN en resolusjon (nr. 810) om økonomisk utvikling og naturvern, som var grunnlag for opprettelsen av et verdenssystem av nasjonalparker og naturreservater.

På denne tida var det i Norge etablert offentlige institusjoner med naturvern som arbeidsfelt. Folk i Kirke- og undervisningsdepartementet var sammen med Naturvernrådet og Naturverninspektøren rundt 1960 ivrige etter å komme i gang med å etablere nasjonalparker. Debatten om kraftutbygging satte fart i det organiserte frivillige naturvernarbeidet med sivile ulydighetsaksjoner blant annet i 1970 mot utbygginga av Mardalsfossen i Møre og Romsdal.

Bredo Berntsen slo, i si bok om natur- og miljøvernets historie i Norge, fast at det paradoksalt nok var den materielle velstandsutviklinga som ga nasjonalparkene medbør på 1970- og 80-tallet. Kraftutbyggerne hadde forsynt seg så grådige av naturen at man fikk politisk gjennomslag. Folk satte mer og mer pris på uberørt natur og friluftsområder.

Kilder i Riksarkivet

Norges Naturvernforbunds arkiv

Naturvernrådets arkiv

Statens naturverninspektørs arkiv

Arkiv etter Kirke- og undervisningsdepartementet, Kulturavdelinga

Litteratur

Berntsen, Bredo: *Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge*. Dreyers forlag 1994

Bråttå, Hans Olav: "Rondane nasjonalpark. Debatten om opprettinga av den første nasjonalparken i landet" i *Årbok for Gudbrandsdalen 2005*

Ryvarden, Leif: *Norges nasjonalparker*. Oslo 2005.

Selsås, Inge: *Punktfredning eller nasjonalpark? Bakgrunnen for og gjennomføringen av den norske naturfredningsloven av 1910*. Hovedoppgave i historie. UIO høsten 1996.

www.norgesnasjonalparker.no

Stortingsmelding nr. 64 (1965-1966): *Om Naturvernrådets Innstilling om landsplan for natur- og nasjonalparker i Norge*.

Fotografia frå fjellheimen

Frå arkivet til Stavanger Turistforening

AV LISABET RISA,
FØRSTEARKIVAR, STATS-
ARKIVET I STAVANGER

Den eldste delen av arkivet til Stavanger Turistforening er depontert ved Statsarkivet i Stavanger. Arkivet er særleg interessant sidan det inneheld eit omfattande fotografisk materiale. Foreininga brukte nemleg fotografiet aktivt på fleire område. I dag dokumenterer desse fotografia ikkje bare korleis byfolk tok i bruk fjellheimen som fritidssyssele, men også korleis fjell og vidde var ein viktig del av næringsgrunnlaget til folk på landsbygda.

Bymennene og bøndene møttest gjerne i fjellet når høyet frå utslåtten skulle førast heim på slede om vinteren. Frå Suldal. Ukjend fotograf. Original i Statsarkivet i Stavanger (PA 135 Stavanger Turistforening).

Stavanger Turistforening vart danna i 1887 av sentrale forretningsfolk i Stavanger og var lenge ei foreining for veletablerte byborgarar. Foreininga hadde eit næringspolitisk siktemål dei første tiåra. Stikkordet var det nye ordet turisme. Foreininga skulle nemleg arbeida for å få utanlandske turistar til distriktet. Fotografiet var eit viktig medium i denne samanhengen. I andre omgang kom arbeidet for å letta tilgangen til fjellheimen for foreningsmedlemmane.

Landskapsprospekta og dei første turistane

Opprettinga av det første nasjonale turistrutenettet med elleve ruter gjennom Noreg var den direkte

bakgrunnen for etableringa av Stavanger Turistforening. I Rogaland går også dei eldste fotografiske landskapsprospekta tilbake til nettopp året 1887. Dei har motiv frå Turistrute 7, som var riksvegen gjennom dalføra Suldal og Bratlandsdalen opp til Røldal.

Landskapsprospekta var fotografi i kabinett- eller i større format. Dei var framkalla på album-papir og monterte i prøve- eller demonstrasjons-album som låg til gjennomsyn hos bokhandlarar, i turistbyrå, turisthotell og i dampskipsekspedisjoner i inn- og utland. Dei utanlandske turistane var den viktigaste kjøpargruppa. Både kjende fotografar som Knud Knudsen og Axel Lindahl, og mange utanlandske fotografar reiste rundt om i landet for å ta bilete til denne turistmarknaden. Etter 1887 kom dei også til Suldal, Bratlandsdalen og Røldal. Anders B. Wilse vidareførte denne tradisjonen etter at han etablerte seg som fotograf i

Noreg i 1901. Også han fotograferte langs Turistrute 7.

Stavanger Turistforening kjøpte inn mange landskapsprospekt frå denne ruta. Det eldste fotomaterialet i arkivet tyder på at foreininga særleg kjøpte fotografi hos Knud Knudsen i Bergen. Men foreininga gjekk lenger enn til å kjøpa inn materiale frå Bergens-fotografar. I 1888 fekk styret trykt over 50 eksemplar av eit *Stavanger and Ryfylke Album*. Albumet inneheldt 6 originale landskapsbilete av fotografen Jan Greve i Stavanger. Fotografia hadde norsk, tysk og engelsk tekst. Albuma vart leverte til reisebyrå og dampskipsselskap. Teksten var ei skisert reisebeskriving av Turistrute 7. To eksemplar av albumet finst i arkivet i dag. Dette er det eldste fotografiske materialet i arkivet saman med 23 originale landskapsprospekt frå same turistruta,

Turistrute 7 gjekk gjennom Bratlandsdalen i Suldal. Halvtunnelen var frykta av mange reisande, men var også eit interessant motiv for fotografane. Foto: Knud Knudsen, Bergen, antakeleg frå 1887. Original i Statsarkivet i Stavanger (PA 135 Stavanger Turistforening).

Austmannlia i Røldal, stølsjenter ved Røldal og frå Horredalen mot Røldal. Foto frå 1887–1888: Knud Knudsen, Bergen. Originalar i Statsarkivet i Stavanger (PA 135 Stavanger Turistforening).

dei fleste tekne av Knudsen, Lindahl og Wilse. Turistforeininga presenterte også turkart og landskapsfotografi på fleire reiselivsutstillingar dei første tiåra og publiserte mange typar illustrerte brosjyrar og hefte om aktuelle reise- og turistmål i fylket. Arkivet inneheld eksemplar av alle desse trykksakene, men ikkje negativ- eller positivmaterialet til illustrasjonane.

Frå landskapsprospekt til postkort

Dei fotografiske postkorta, har utspringet sitt i landskapsprospekta frå 1880-åra, og postkort med landskapsmotiv frå Rogaland går tilbake til opninga av Turistrute 7. Forutan Knudsen, Lindahl og sidan Wilse, reiste fleire Bergens-fotografar og utanlandske fotografar denne ruta i åra etter 1887. Mange av fotografia deira vart til postkortmotiv frå slutten av 1890-åra og framover.

Det er ikkje kjent om Stavanger Turistforening engasjerte seg direkte i denne tidlege postkortproduksjonen Etter at dei bygde fleire hytter i fjellet og engasjerte seg i etableringa av dei to turisthotella i Sauda og på Sola i 1914 og 1915, vart det aktuelt med postkort av både hyttene og hotella. Fotografar og produsentar var lokale foreiningsmedlemmar. I åra etter 1900 var nemleg fleire bokhandlarar i Stavanger ivrige medlemmar av turistforeininga. Desse vart også postkortprodusentar.

Medlemmane fotografarer

Bokhandlarbrørne Johs. og Otto Floor og Karl Opsanger var nærast profesjonelle på fotoområdet. Men også mange vanlege medlemmar vart dyktige turfotografar. Dei vart oppmuntra til dette av styret. Den 10. juli 1903 sette foreininga inn ein annonse i Stavanger Aftenblad der dei bad medlemmane senda fotografi og beretningar frå turane sine, særleg frå turar ”paa før ukjente fjeldveie og overgange”, både til aviser og ikkje minst til styret for bruk i utstillingar og publikasjonar.

Den første medlemsgenerasjonen var ressurssterke menn som gjerne ville visa omverda at dei var engasjert i den nye fotograferingsmoten. Turgruppa som kalla seg *Den gamle garde*, fotograferte under påsketurar i Ryfylkeheiane frå 1902 og framover. Både Statsarkivet i Stavanger og Stavanger Byarkiv har privatarkiv etter dei.

Profesjonelle fotografi frå synfaringar

Stavanger Turistforening var aktiv i fleire større samferdsle- og reiselivsprosjekt saman med lokale styresmakter, mellom anna i riksvegprosjektet mellom Telemark og Lyse i Rogaland. Anders B. Wilse vart engasjert som fotograf på synfaringa i fjellheimen sommaren 1918. Fotografia hans skulle vera med på å marknadsføra det nye vegprosjektet overfor sentrale styresmakter. Publikasjonen *Riksveien Lyse, Sætedal, Telemarken, hefte 2*

(Stavanger 1918/1919) har 23 Wilse-fotografi frå denne turen. Turistforeininga produserte dessutan ein serie store, handkolorerte fotografi som Wilse tok under riksvegsynfaringa.

Wilse vart også engasjert som fotograf under synfaringa med Stortinget sin jernbanekomiteé i august 1919. Då var det forslaget til trasé for Sørlandsbanen som skulle fotodokumenterast. Turistforeininga var også engasjert i dette prosjektet. Årboka for 1919 hadde ein stor reportasje frå denne turen med mange av fotografia til Wilse.

Illustrerte årbøker

Dei eldste, illustrerte årshefta/årbøkene frå 1910 og framover har bare fotografi frå hyttene til foreininga, frå fjellheimen der hyttene låg, og ein god

del reklamefotografi. Ingen illustrasjonar har fotografreferansar. Negativ- eller positivmaterialet er ikkje bevart i arkivet. Etter kvart vart årboka eit illustrert og viktig talerøyr for foreininga sine synspunkt på ulike område innan reiselivet i vid forstand.

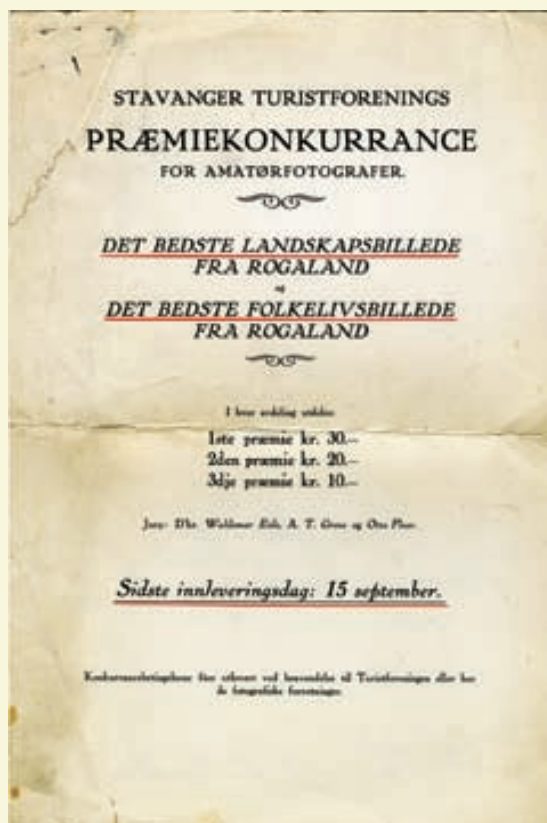
I 1928 lanserte bokhandlar og postkortfotograf Otto Floor ideen om at årbøkene skulle innehalda rikt illustrerte presentasjonar av alle byar og bygder i Rogaland. Ideen vart sett ut i livet same året. Floor var styremedlem 1912–1925, formann 1925–1937 og arbeidde særleg med årboka. Etter at han døydde i 1942, gav kona, Marie Floor, negativarkivet hans på 2230 nummer til turistforeininga. Denne gåva danna den første grunnstammen i foreininga sitt fotoarkiv. I tillegg leverte mange etablerte fotografar og dyktige amatørfotografar illustrasjonar til årbøkene. I dag inneheld arkivet dei aller fleste positivane som vart nytta som illustrasjonar i årbøkene i perioden ca. 1925–1955. Dermed har arkivet til turistforeininga også eit omfattande positivmateriale etter mange fotografar utan bevarte negativarkiv.

Stimulans for amatørfotografar og fotoklubbar

Dei etter kvart rikt illustrerte årbøkene og gåva frå Marie Floor bidrog til at mange fekk augo opp for at fotografisk materiale med natur- og kulturhistoriske motiv var verdfullt. Turistforeininga oppmuntra medlemmane sine til å fotografera. I 1943 gav styret pengepremiar til dei tre beste bileta som vart brukte i årboka. Frå og med 1944 hadde foreininga årlege fotokonkurransar med pengepremiar for å skaffa godt biletstoff til årbøkene. Første året kom det inn 188 fotografi frå 32 forskjellige fotografar. Til årboka i 1946 kom det inn 425 fotografi. Desse fotokonkurransane stimulerte utan tvil dei nyetablerte foto- og kameraklubbane i fylket.

Stavanger Turistforening var med andre ord ikkje bare ein av dei første organisasjonane i landet

Stavanger Turistforenings plakat for fotokonkurranse frå om lag 1920. Original i Statsarkivet i Stavanger (PA 135 Stavanger Turistforening).

Dei eldste amatørfotoграфия i arkivet til Stavanger Turistforening går tilbake til 1920-åra. Dette er medlemmane sine fotografi som vart brukte i årboka.

Tur- og fritidsklede frå 1930-åra. Stavanger Turistforening var lenge ei mansforeining.

Konene på Krokvasstølen i Suldal vaskar ystekjel og osteformer ein sommardag i 1930-åra.

Hyttetur i Suldalsheiane, 1930-åra. Foto: Gunnar Wareberg, Stavanger..

Originaler i Statsarkivet i Stavanger (PA 2 Gunnar Wareberg og PA 135 Stavanger Turistforening).

Privatarkivet etter Gunnar Wareberg er det største bevarte personarkivet med fotografi frå Stavanger Turistforening sine turløyper og hytter i Ryfylke før 1970.

Krokvasstølen i Suldal i 1930-åra. Foto: Gunnar Wareberg, Stavanger. Original i Statsarkivet i Stavanger (PA 2 Gunnar Wareberg).

som nytta fotografiet på ein aktiv måte for å fremma interessene sine. Foreininga bidrog også på ein direkte måte til å stimulera interessa for fotografering hos medlemmane.

Ser me bort frå det eldre materialet etter dei nasjonale fotografane Knudsen, Lindahl og Wilse, inneheld arkivet først og fremst bevart originalmateriale frå oppstarten 1887–1888 og frå tida etter 1925. Men illustrasjonane i alle trykksakene turistforeininga produserte, ikkje minst i årbøkene, er også med på å dokumentera den aktive

måten både foreininga og dei mange medlemmane brukte fotografiet på.

Kjelder

Privatarkiv nr. 135 Stavanger Turistforening, Statsarkivet i Stavanger. Arkivet utgjer om lag 12 hyllemeter og dekkjer perioden 1887–ca. 1955.

Litteratur

Årsmeldingane og årbøkene til Stavanger Turistforening.

Risa, Lisabet: "Fotografihistoria for Rogaland, kap. 3.3. Landskapfotografi" under www.fotonettverk-rogaland.no.

Kvekernes hjelp i gjenreisningen

Finmark og deler av Troms ble rasert på slutten av krigen. Tyskerne hadde benyttet den brente jords taktikk. Hus ble brent, båter ødelagt og senket, og folk ble tvangsevakuert sørover. Det var derfor naturlig å prioritere Finnmark i hjelpearbeidet etter krigen. Fredsvennes hjelpetjeneste var blant de organisasjonene som bidro, og arbeidet deres er godt dokumentert i form av et privatarkiv som oppbevares i Riksarkivet.

AV ANNE BRIT LARSEN, RÅDGIVER, RIKSARKIVET

Fredsvennes Hjelpetjeneste ble opprettet i 1945. Den hadde som mål å hjelpe mennesker i nød, uansett livssyn, rase eller nasjonalitet. Det var medlemmer av Venneses Samfunn Kvekerne som fikk ideen til å etablere tjenesten, og den danske Fredsvenners Hjelpearbeide som ble opprettet i 1944, var dens forbilde. Fredsvennes Hjelpetjeneste var administrativt underlagt Finnmarks-kontorets Sosiale avdeling. Frivillige fra Norge, Sverige, Danmark, Storbritannia og USA deltok i arbeidet. Hjelpetjenesten startet arbeidet i Finnmark i 1946, og størstedelen av arbeidet foregikk på sommeren og høsten 1946 og ble avsluttet i 1947.

Arbeidet bestod i å formidle frivillige hjelpearbeidere. Sykepleiere, snekkere, lærere, leger og mange andre stilte frivillig opp for å delta i oppbyggingen av en landsdel som var lagt i ruiner. De skulle stå for husbygging, reparasjon av veier, og drive med undervisning, samt sosialt og kulturelt arbeid.

Det var også viktig at de hadde et nært samarbeid og samvær med befolkningen. Fredsvennes Hjelpetjeneste organiserte arbeidet i grupper, og det ble etablert leirer flere steder i Finnmark og Troms. Hovedleiren var i Kvalsund. Deltagerne fikk en krone dagen i lommepenger samt gratis kost og losji.

Arkivet etter Fredsvennes Hjelpetjeneste gir godt innblikk i dagliglivet til de som arbeidet i Hjelpetjenesten og lokalbefolkningen, og ikke minst hvilken situasjon som møtte arbeiderne da de kom til Finnmark.

”Nord for en linje trukket fra Fugløy til Skibotn er alt sprengt, brent og ødelagt. Det er gjort med en

Kjøkken i friluft. Ukjent fotograf. Original i Riksarkivet (PA 1487 U1_4_19))

Hammerfest etter nedbrenningen i 1945. Ukjent fotograf, 1946. Original i Riksarkivet (PA 1487 U1_4_7).

Boforhold for frivillige, sommeren 1946. Ukjent fotograf. Original i Riksarkivet (PA 1487 U1 album_67).

grundighet i hver minste detalj, brukbare husfundamenter og kjeldere er sprengt i stykker, alt ellers brent.”

”Selv ikke kjellermurene hadde fått stå i fred, kunne de brukes til husly var de sprengt og ødelagt. Ennå kunne blomsterbed stå igjen med rester av stedets hagekultur, og rundt om kring kunne en finne rester av kjøkkentøy og tallerkener.”

Det foreligger brev og rapporter som skildrer hvor kummelige forhold arbeiderne hadde i begynnelsen. Enkelte hadde bare telt å bo i, og noen reiste byggverk av stein og torv som de dekket over med for å få en soveplass. Dette var heller ikke noe godt sted å søke ly for myggen, som var til stor plage. Det kunne også være sparsomt med mat i begynnelsen. Noe hermetikk fant de etter tyskerne, ellers måtte de kanskje dra flere timer til nærmeste bygd for å skaffe seg mat. Vi får også godt innblikk i arbeidernes arbeidsoppgaver, og kjønnsrollemønsteret kommer tydelig fram. I en av rapportene er det listet opp oversikt over arbeid utført av mannlige og kvinnelige hjelpearbeidere:

”Guttene gikk raskt i gang med byggeoppgaver. I løpet av de to første ukene bygde de et do til skolen, ryddet opp på kirkegården og begravde to lik, reparerte gjerdet rundt kirkegården og benkene

inne i kirken. Foruten koking, rengjøring og klesvask, har kvinnene gjort husarbeid for fire familier.”

Selv om arkivet etter Fredsvennes Hjelptjeneste er lite – det består bare av fem arkivesker, inneholder det meget gode beskrivelser av tilstanden i Finnmark og Nord-Troms etter krigen. I rapportene får vi bl.a. detaljerte beskrivelser av hvordan situasjonen var på hvert sted. I en rapport fra Kvæningen finner vi opplysninger om at 100 % av kommunen var rasert. Det var 2400 innbyggere i Kvæningen før krigen, og 2000 hadde vendt tilbake. Av disse var 1000 barn, halvparten i skolepliktig alder. Rapportene gir også opplysninger om folks boforhold. Folk bodde trangt og primitivt. Enkelte hadde både sauer og geiter på samme rom som de selv bodde.

Det var offentlige myndigheter som hadde ansvaret for gjenreisningen etter krigen. Men det var også behov for private tiltak. Alt arbeid som Fredsvennes Hjelptjeneste utførte ble gjort i samarbeid med myndighetene.

Kilder

PA-1487 Fredsvennes Hjelptjeneste

Litteratur

Ulfsby, Inez Boon: *Et Håndslag til Finnmark*, Oslo 1982

Levanger marked og lunder på Lovund

AV GERD MORDT, ARKIVAR, RIKSARKIVET

Høsten 2008 utkom femte og siste bind i serien Norge i 1743. Bakgrunnen for utgivelsen er den omfattende spørreundersøkelsen Danske Kanselli det året sendte ut til embetsverket i Danmark, Island, Færøyene og Norge, med en lang rekke spørsmål om topografi, økonomi og kultur.

I denne kildeutgaven er alle de 170 kjente svarene fra Norge publisert. De er skrevet av stiftamtmenn, amtmenn, futer, sorenskrivere og særlig prester rundt om i hele landet. Det var slett ikke alle embetsmenn som svarte, og noen svar har sikkert kommet bort. Ikke alle besvarelsene er like omfattende og gode, men samlet gir de et enestående innblikk i forholdene i Norge rundt midten av 1700-tallet.

Det siste bindet inneholder svarene fra Møre og Romsdal, Sør- og Nord-Trøndelag, Nordland og Troms. Her kommer to smakebiter. Først lar vi kapellanen i Skogn, Hans Jørgen Helsing slippe til.

29. Told-, losse- og ladestæder er nu ingen uden kiøbstæderne siden skibene maae ej losse andensheds og aldeelis icke komme indenfor Tronhiem: Uden jeg skal kalde Levanger een lade og losse-

stæd, som i henseende til dens mange huuse præsenterer een liden bye med een gade, har og nogle nøster og søehuuse, men har icke navn af lade og lossestæd. Den beboes kun af jnderster, der har ey meere jord end hver een liden hauge, hvori der voxe god hviidkaal, samt pestinackels og guulerødder, hvoraf i tøndetal indføres til Tronhiem, og forhandles. Ellers søge de der boende deris næring mæst med fiskerie, der boe og nogle af bøygdens handtværcksfolck.

Een deel huuse staae og ledige, der tilhøre Tronhiems børgere, som benøtte sig af dem paa markedet som der holdes in martio første mandag efter Matthiæ dag styli veteris, men er i afvigte aar ved høykongelig rescript udsat til tiisdag, at der ey skal rejses om søndagen. Til dette marcked komme nogle hundrede og undertiden 1000de jemter, der bringe mæst jern arbeidet og uarbeidet, det sidste udskibes igien, item kaabberkiedler og pander, messingkiedler, blicktøy, fortinnet jerntøy, drejel, læret og strie sampt adskillige andre varer.

De tilhandle sig af vores mæst sild og tørfisk mæst sej, som de igien indføre til Det store kaabberbiery, de kiøbe og een temmelig deel toback, som dog hos dem er forbuden at indføres, item hester, men ey meget kramvarer. Det er jempternes handel, som gjør dette marcket mæst anseeligt, og for deris skyld komme de fleeste af vores, et par jæg-

Lunde. Foto: Ole Jørn Solberg (utsnitt).

Bakgrunnsbilde: Fra Peter Schnitlers Kart over Nordland amt 1744. Original i Riksarkivet (NRA GA 269). Utsnitt.

ter fisk komme fra Hitteren næsten 20 miile derfra, bøygens almue samles der med hvad de kan have at afsætte, dog mæst for at handle af jempterne sær jernfang til deris gaards brug, hvoraf han bringer de fleeste ting tienelige.

De fra Overhalden og Sneasaan bringe mæst hæster og feedevarer, did hen komme og fra dalene søndenfor Tronhiem for at kiøbe hester. Dette marcket er et af de største og bæste marckeder i Tronhiems stift, denne bøyg ey til skade. De paa platzen boende fortienner da ved logementer og øltap for de fremmede. Marcketet holdes i 3 dage. Levanger ligger 6 miile fra Tronhiem, men staaer fare at bortskylles af elvebrud.

Det andre eksempelet er hentet fra major Peter Schnitlers beskrivelse over Nordland amt, det vil si dagens Nordland og Troms fylker. Han var medarbejder i grensereguleringsarbejdet mellom Norge og Sverige. Vi har tatt et utsnitt under det han har kalt Merkværdigheder i Helgelands fogderie især:

7. 2de mile østenfor dette Trænen er de øe Løvunden, sorterendes under samme Rødøe præstegield, remarquable af et slags søefugl, kaldet lunder, som i utallig hob der tilholde, og i de tranke bergurer eller sprekker deres egg udlægge. Denne lundfugl har i nakken en duun, saa blød og myg, som eederduun, og derfor været i førstningen ligesaa meget, som denne begierlig. Men siden man har erfaret, at den har den art ved sig, at den ud af dynevaaret udkryber, med mindre det er tæt fast hollandsk bolstervaar, den lægges i, eller og et andet overtræk med lærret underfodres, og dette med rugmæl, eller andet klistres, saa har den tabt af sin priis: dog geraader den bønderne end nu til god nytte og fortienneste.

Denne fugl er saa stor, som en af de smaa vilde ænder, har sortgraa fiær paa ryggen, og hvide under bugen. Dens næb er ikke breedfladt som

andre ænder, men smalt, dog ved hovedet op og neer 2de fingre tykt, fremmentil spidz udgaaendes, 1 kort tommelfinger langt, havendes 3de render af adskillige smukke coleurer, rød, mørkegraa og hvid, fra hovedet til næbbet nedgaaendes, og korte fødder, nær ved stierten bagsiddende. Derfor den tung flyver, førend den af vejret lettes, ligesom lommen.

Den kommer om vaaren, om sommermaal, og drager bort, ligesom vildgaasen, om høsten ved Bartholomæi, feedest om vaaren, da bønderne bruge den til sommerføde, og om sommeren ved St Hans tider magerst, da hundene faae den at spise. Om høsten fanges ungerne. Naar de af de inderste steensprekker fremkrybe, at ville flyve af, og som de da ere feede, salted de ned til vinteren.

Hunnen værper kun eet egg, og ligger stadig derpaa i reeden. Jmidlertid flyver hannen 1, 2, à 3 mile ud i havet, hvor grundene ere, og den smaa sild eller brisling tilholde, deraf fanger og fører han hver gang 4re støkker i næbbet hiem, saa artig og ordentlig for tvertz lagde, at stiertene og hovederne af smaafisken paa hver side ligge om hinanden, hvilket han af naturen maa vide saa vel at føye, at han i flugten kan have en balance og liigevægt af det, han har at føre, og dermed føder hannen hunnen med deres unger.

Deres mængde er utallig, at, naar de flyve, og hvor de nedfalde, formørke de luften. Til at fange disse lundfugle, holde bønderne her et vist antall smaa og smale hunde, hver efter sin gaards skyld og leje. Disse hunde tage de op med sig paa bierget, lader dem i bergrevene eller sprekken krybe. Hvoraf de da udhente en fugl efter den anden, og bringe til deres husbonde, som dræber fuglen, og giver hunden jndvolden. Selv nytter han kiødet til spise, og duunen til at selge.

Af saadan lundfield er kun eet, nemlig dette Løvunden i Helgelands fogderie.

Sakarkivet: Dokumentenes jungel?

Med en virksomhets sakarkiv mener vi eske- eller mappene hvor innkomne brev samles. Normalt finner vi også interne notater og konsepter eller gjenparter til utgående brev der. Det finnes imidlertid mange måter å ordne dette materialet på. I Riksarkivet og statsarkivene er ”proveniensprinsippet” viktig. Det betyr at materialet skal ordnes og registreres etter det system det ble skapt i. Vi og våre brukere må med andre ord forholde oss til alle de forskjellige systemene som har vært i bruk gjennom tidene.

Grovt sett kan vi si at det finnes tre hovedtyper av systemer: 1) kronologiske, 2) etter ”kunde” eller ”motpart” og 3) emneordnede. Men ofte kan et kontor ha flere systemer i bruk samtidig i form av flere sakarkiv-serier.

Som eksempel kan vi ta et likningskontor. Det aller meste av sakene der knytter seg mot den enkelte skattyter. Det vil derfor være naturlig at arkivet har en serie med saker på personlige skattytere ordnet etter fødselsnummer og en annen serie på firmaer og organisasjoner ordnet etter organisasjonsnummer. I tillegg vil kontoret ha personalarkiv og en del administrative saker, om lover og regler og om kontorets egen drift. Slikt finnes som regel i et emneordnet arkiv, som gjerne benevnes som ”alminnelig sakarkiv” i arkivkatalogene. I dette tilfellet er det alminnelige sakarkivet svært lite i forhold til seriene med skattesakene. I andre virksom-

heter kan derimot det alminnelige sakarkivet være den klart mest voluminøse delen.

For den som skal finne en sak i arkivet fra en virksomhet, er det viktig å sette seg inn i hvilke sakarkiv-serier virksomheten har skapt, og hvilke typer saker som havnet i de forskjellige seriene. Det neste er å finne ut hva slags system den aktuelle serien er ordnet etter. I mange tilfeller må man bruke en del tid på å sette seg inn i systemene, og først da kan man begynne å lete etter den konkrete saken.

Det er vanlig i katalogene å skille mellom alminnelige sakarkiver og forskjellige ”ens-typearkiver”. Med det siste menes arkiver hvor sakene er relativt ensartede – i alle fall i det rent formelle – og er ordnet etter forskjellige absolutte systemer, slik som fødselsnummer, organisasjonsnummer eller GAB-nummer. Men det kan også være serier hvor saker ligger ordnet etter spesielle registre. Et eksempel er et domsarkiv som ligger etter domstolens saksnummer.

De alminnelige sakarkivene ordnes i dag etter emne, ved hjelp av arkivnøkler. I eldre tid var derimot kronologiske systemer det vanlige, og i en periode brukte man også en del forskjellige alfabetiske systemer. I de kommende numrene skal vi se nærmere på de forskjellige måtene sakarkivene kan være ordnet etter.

Foto: Odd Amundsen,
Riksarkivet

AV KNUT EINAR ERIKSEN,
DAGLIG LEDER, ARBEIDER-
BEVEGELSENS ARKIV
OG BIBLIOTEK

Solid og nyttig administrasjons- historie

Ole Kolsrud: *Rekonstruksjon og reform. Regjeringskontorene 1945-2005*

Med dette bindet i Riksarkivets skriftserie "Administrasjon og arkiver" er et stort administrasjonshistorisk prosjekt gjennomført. Fire solide bøker foreligger. Alfild Nakken har skrevet *Sentraladministrasjonen i København og sentralorganer*, som omhandler tidsrommet 1660-1814, mens Ole Kolsrud har forfattet de tre avsluttende bindene: *Maktens korridorer. Regjeringskontorene 1814-1940*, *En splintret stat 1940-1945* og *Rekonstruksjon og reform. Regjeringskontorene 1945-2005*.

Det avsluttende, fjerde bindet i serien har kanskje vært vanskeligst å skrive. I løpet av disse 60

årene har ikke bare sentraladministrasjonen hatt en kraftig vekst, men også vært gjenstand for en rekke gjennomgripende endringer. Nye departementer har blitt til, andre har forsvunnet eller har inngått i eller avgitt avdelinger til nye superdepartementer. Hyppige navneskifter har ikke gjort det enklere å skaffe seg oversikt over den sentrale administrative utviklingen.

Når leseren likevel sitter igjen med en følelse av helhetsforståelse, har det sammenheng med bindets velvalgte struktur og formidlingsmessige kvaliteter. Før den detaljerte gjennomgangen av de ulike departementene, herunder "overdepartementet" Statsministerens kontor, har Kolsrud plassert et bredt anlagt oversiktskapittel. Her redegjøres det presist og med utførlig dokumentasjon for viktige utviklings-

trekk og endringsprosesser, bl.a. det økte antallet departementer og statsråder, bemanningsveksten, de viktigste departementsreformer og partipolitiske skiller. Ikke minst arbeidskrevende må det ha vært å skaffe seg nøyaktige statistiske oppgaver over departementenes produksjon og den endrete stillings- og kjønns sammensetningen over en så vidt lang tidsperiode. De fleste vil riktignok være kjent med kvinnenes inntog i høyere embetsstillinger, videre at fullmektigene og byråsjefene har forsvunnet og blitt erstattet av konsulenter, direktører og framfor alt en hærsikare av rådgivere og seniorrådgivere. Men i dette bindet får vi vite når, i hvilket omfang og til dels også hvorfor disse fundamentale endringene i det statlige embetsverket skjedde. Det er et interessant og nyttig forskningsmessig nybrottsarbeid som her er gjort.

I hoveddelen beskrives grundig, men oversiktlig, de norske regjeringsdepartementenes utvikling. Målsettingen har vært, skriver Kolsrud, "å sette de arkivskapende enhetene, som et slikt administrativt byråkrati består av, inn i sin historiske og politiske kontekst". Langt på vei har det lyktes å realisere dette brede og djerve opplegget. Derimot har han klokkelig gitt avkall på "å knytte de enkelte departementene og arkivskaperne opp mot den faktiske arkivmessige dokumenta-

sjonen de måtte etterlate seg”. Det ville ha blitt en dobbelt så tykk bok og, slik denne leseren ser det, kanskje også med begrenset nytteverdi. For arkivarer, samfunnsforskere og journalister som arbeider med nyere politisk-administrativ historie, må fortsatt arkivkataloger forbli hovedredskapet. Men Kolsruds beskrivelse av de sentrale administrasjonsorganene vil være et helt nødvendig referanseverk og en nøkkel for nesten alle typer studier av moderne norsk samfunns historie.

I et kort avsluttende kapittel tar Kolsrud opp hvordan og i hvilken grad det har lyktes å ta vare på arkivene som er produsert i departementsorganene i de senere årtier. Det er Riksarkivets bestrebelser og rolle i arkivdanningen og bevarings- og kassasjonsarbeidet som først og fremst behandles. Som Kolsrud spissformulerer avslutningsvis, har Riksarkivaren gjennom Arkivloven ”fått mindre å si, men en kraftigere stemme å si det med”. Hva slags effekt denne antydte maktmessige ubalansen kan ha for myndighetsutøvelsen på det statlige arkivfeltet framover, unnlater Kolsrud klokkelig å mene noe om. Men påstanden står seg nok – solid faglig underbygd som hovedsynspunkter ellers er i dette vel-skrevne bindet.

Norsk arkitekturhistorie frå barokken

I desember 2008 disputerte sivilarkitekt Lars Jacob Hvinden-Haug ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) på Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo. Avhandlinga *Den eldre barokken i Norge*. Bygningenes former og rommenes fordeling 1660–1733 er eit omfattande arbeid både i tekst og illustrasjonar. Hvinden-Haug presenterer omfattande beskrivingar og rekonstruksjonar av heile 36 kjende og også i dag ukjende barokkanlegg i Noreg som alle var utforma i tråd med rådande europeiske stiloppfatningar. Han viser også desse anlegga sin plass i europeisk arkitekturhistorie.

Som vedlegg til den trykte

avhandlinga følger ein CD med 511 fotografi av aktuelle bygningar, romplanar, byplanar, kart med vidare, både i Noreg og i andre europeiske land.

Avhandlinga byggjer mellom anna på kjeldemateriale frå Riksarkivet, og fleire av illustrasjonane, mellom anna kart og teikningar frå Trondheim, Kongsberg og Larvik, er henta frå arkiv i Riksarkivet.

Jens Chr. Hauges arkiv samles i Riksarkivet

I 2003 avleverte motstands mannen og statsråden Jens Christian Hauge et omfattende privatarkiv til Riksarkivet. Tidligere, i 1998, hadde Norges Hjemmefront-

”Grundriss over den Kgl. Bergstad Kongsberg” ved Adam Ziener, 1746. Original i Riksarkivet (RA BS III.2).

[Notiser]

museum mottatt arkivsaker fra ham. Institutt for Forsvarsstudier (IFS) satt også på noen hyllemeter med arkivmateriale. Da historikeren Olav Njølstad arbeidet med sin biografi over Hauge, kom han over mer arkivmateriale hos Hauge privat, blant annet en mappe med påskriften "Likvidasjonssaker". Arkivsakene Njølstad fant, og arkivmaterialet fra IFS har vært sikkert oppbevart på Det Norske Nobelinstitutt under arbeidet med biografien.

I begynnelsen av desember 2008 ble dette arkivmaterialet avlevert fra Nobelinstituttet til Riksarkivet. Dette tilleggs-materialet utgjør ca. 7 hyllemeter og vil bli ordnet og katalogisert i nær fremtid, og den nødvendige sikringen av det ømfintlige materialet vil bli ivarettatt. Hjemmefrontmuseet, IFS og Riksarkivaren er enige om at alt arkivmateriale etter Jens Christian Hauge bør oppbevares samlet i Riksarkivet.

1801-tellingen i ny utgave

Folketellingen fra 1801 ble registrert digitalt på 1970-tallet ved Historisk Institutt ved Universitetet i Bergen. Denne registreringen har lidd under en del feil og mangler. De viktigste var at bostedsnavnene i mange tilfeller var feilregistrert eller ikke tatt

med. Siden 2001 har det vært lest grundig korrektur, og nå er en ny versjon lagt ut på Digitalarkivet.

I tillegg til at gårdsnavnene er kommet på plass, har korrekturmeldinger blitt gjennomgått og systematiske feil blitt rettet. Kautokeino-listene var forsvunnet på et tidspunkt, og de har nå blitt registrert om igjen og er på plass.

Kilde til norsk forvaltningsrett

Riksarkivet har nylig mottatt arkivet etter Terje Wold. Han var justisminister i Nygaardsvold- og London-regjeringen. Fra 1950 var han dommer i Høyesterett, og han var formann i Forvaltningskomiteen (1951–1958). I dette arbeidet kom han til å sette varige spor etter seg i norsk lovgivning og forvaltningsmessig praksis. Komiteen hadde som mandat å "utrede spørsmålet om mer betryggende former for den offentlige forvaltning." Komiteens utredninger var nybrottsarbeid i Norge, og den fikk senere stor anerkjennelse for å ha kommet med et mektig bidrag til utviklingen av landets forvaltningsrett. Arkivet etter Terje Wold inneholder mye materiale fra hans tid som formann i Forvaltningskomiteen.

Max Manus:

Ligger sannheten i arkivene?

Du er kanskje blant den millionen nordmenn som har vært på kino og sett filmen om Max Manus. Nå har du muligheten til å lese mer om ham i vår nettutstilling på Arkivverkets hjemmesider eller å se originaldokumentene om ham i Statspolitietts arkiv i Riksarkivet. Der er det seks fulle esker som bærer tittelen saken mot Max Manus med flere. Saken starter med arrestasjonen av Manus 15. februar 1941 og hans rømming fra Ullevål sykehus en måned senere. I etterkant av pågripelsen beslagla politiet en rekke dokumenter og gjenstander fra leiligheten, og det var dette beslaget som var utgangspunkt for den videre etterforskning med avhør av mange hundre personer.

Det har vært en livlig debatt i norske medier den siste tiden om filmen gir et riktig bilde av det som skjedde under krigen. I Statspolitietts beslag sies det ingenting om at de fant dynamittkubber hjemme hos Max Manus, mens det i filmen var en kasse full. Kanskje kan du finne andre uoverensstemmelser ved å undersøke nærmere i arkivet?

NS-merke som Max Manus satte på butikkdører der eieren var NS-medlem. Original i Riksarkivet (Statspolitiet, Eske F 79)

[Krøniken]

Hva slags bestemmelser kom fra offentlige myndigheter for to hundre år siden, hundre år senere, eller bare femti år tilbake i tid? Vi fortsetter våre dykk i *Wessel-Bergs Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge og Norsk Lovtidend*. Bakom de trykte bestemmelsene vil det alltid finnes arkivmateriale, oftest i Riksarkivet, men noen ganger også i ett eller flere statsarkiv

1809

Fargeprakt i Tromsø

14. februar. Cancellie Promemoria angaaende Uniform og Fane for Borger-Corpset i Tromsø m.v. Kongen har under 10. dennes resolveret saaledes: "Vi tillade, at det i Tromsø By oprettede Borger-Corps maa anlægge en Uniform, bestaaende af en Blaa Trøie med gule Knapper samt røde Klædes Opslage og Kraver med hvid Kant, hvid Vest, blaa Pantalons, Støvler, rund Hat med rød og hvid Cocarde, en smal Guldtresse om Hatten og en lignende til at opfæste Hatten med. Udenfor Tjenesten skal det være Corpset tilladt at bære Kjoler. Den samme Uniform ville vi bevilge, at Anførerne for Kyst- og Landeværnet maae bære; og maa bemeldte Corps bruge den Samme af Fogden Thams skjænkede Fane."

Broprosjekt med aksjer og bompenger

7. april. Rescript angaaende en Vindebroes Opførelse over

Torridals-Elven ved Christianssand, samt Bropenge for Passage derover.

Stiftamtmanden har til det danske Cancellie indsendt et Forslag til en Vindebroes Opførelse over Torridals-Elven, som omgiver Christianssands By på den nordlige og østlige Side, og hvis brede og stærke Strøm gjør den derover gaaende Postbefordring og øvrige betydelige Færdsel til Oplandet ikke allene steds vanskelig, men endog undertiden farlig og umulig. Da dette Bro-Anlæg efter den opgivne Plan vil i flere Henseender medføre Nytte; saa gives hermed tilkjende:

Kongen vil efter Stiftamtmandens Forslag have approberet Følgende: 1) At den foreslagne Bro over Torridals-Elven, i Overensstemmelse med den vedfølgende Tegning, opføres i en Længde af 484 Fod og en Brede af 20 Fod, samt at det dertil fornødne Penge-Beløb, der i Overslaget er beregnet til 7000 Rd., tilveiebringes ved Subscription imellem Christianssands Indvaanere i Actier til 50 Rd. Stykket. 2) At Broen derefter skal ansees, som Subscribenternes private Eiendom, samt at de for at erholde Renter af den til Broens Opførelse indskudte Capital, saavel som og for at kunne bestride de til Broens Vedligeholdelse, til Bromands Lønning med flere aarlige nødvendige Udgifter, maae oppebære følgende Bropenge: Af et enkelt Menneske 1 Sk., af en Hest eller Ko 2 Sk., af 5 Faar, Geder eller Svin 2 Sk., af

en Cariol eller Kjærre 4 Sk., af en fiirhjulet Vogn 8 Sk., af et Fartøi af 12 Læsters Drægtighed eller derover, som udfordrer Vindebroens Aabning, 1 Rd., af et Fartøi under 12 Læsters Drægtighed 24 Sk. Dog maae ingen Bropenge fordes af Postmesterne, af militære Transporter eller af dem, som reise i offentlige Forretninger.

1909

Om motorvognkjørsel og førercertificat

26. januar. Kongelig resolution. I henhold til lov av 17. juni 1869 om politivedtægter for kjøpstæderne meddeles stadfæstelse paa nedenstaaende av kjøpstaden Aalesunds formænd og repræsentanter fattede vedtægt for bruk av motorvogn i nævnte kjøpstad: § 2. Inden byens grænser maa kun benyttes motorvogn, som enten i henhold til de for Romsdals amt gjældende vedtægter av amtmanden har erholdt tilladelse til kjørsel paa offentlige veie i amtet, eller som av stedets politimester er meddelt særskilt tilladelse til kjørsel i Aalesund. § 15. Ingen maa kjøre en motorvogn med mindre han har erholdt politiets eller Romsdals amts tilladelse til at kjøre vedkommende vogn. For at erholde saadan tilladelse maa vedkommende ha førercertificat, udstedt av norsk politimyndighet. Certificatet, der forsynes med førerens fotografi, skal stadig

[Krøniken]

medbringes under farten for paa forlangende av politiets funktionærer til enhver tid at kunne forevises samme.

§ 16. Ønskes førercertificat utfærdiget av Alesunds politikammer, skal ansøkeren paa den maate, som politiet bestemmer, godtgjøre, at han har fuld forstaaelse av vognens maskineri, og at han har tilstrækkelig øvelse til hurtig og sikkert at manøvrere vognen.

§ 17. Personer under 21 aar kan ikke erholde førercertificat.

§ 18. Certificatet kan av politiet naarsomhelst tilbakekalles. Vognføreren blir straks at fjerne fra vognen, saafremt han viser sig beruset i tjenesten.

§ 20. Inden byens grænser maa ikke kjøres hurtigere end en hest i raskt trav eller 15 km i timen.

Narkotiske stoffer

23. mars. Skrivelse fra Medicinaldirektøren, hvorefter en apoteker ansees berettiget til at negte utlevering av cocain og lignende midler, naar det er ham vitterlig, at de ikke skal anvendes som legemidler, men tvert imot misbrukes paa en saadan maate, at det maa frembringe sykelige tilstande.

1959

Innføring av sommertid

2. januar. Kongelig resolusjon. Med hjemmel i lov av 28. mars 1958 om tillegg til log um sams normaltids fyr kongeriket Norig av

29. juni 1894, bestemmes:

1. Sommertid – som ligger en time foran middeltiden for den meridian som ligger 15 grader øst for Greenwich, England – fastsettes som norsk normaltids i tiden mellom kl. 0200 3. søndag i mars og kl. 0300 3. søndag i september. Faller 3. søndag i mars sammen med palmesøndag, innføres sommertiden kl. 0200 søndag før palmesøndag.

2. Denne bestemmelse gjelder fra og med 1959 og inntil videre.

Læreboknormalen av 1959

3. april. Kirke- og undervisningsdepartementet får fullmakt til

1. å gje ut den nye læreboknormalen (reglar og ordlister for bokmål og nynorsk), og fastsetja reglar for utforming av ordlister til skolebruk.

2. å fastsetja fordelinga av hovud- og sidemål og lesebøker.
3. å fastsetja reglar for normalisering av litterære tekster i lesebøker og songbøker.

Ny folkeskolelov

10. april. Lov om folkeskolen

§ 1. Føremål

Skolen har til oppgåve saman med heimen å arbeida for at elevane skal bli gode samfunnsmenneske. Han skal hjelpa til å gjeva elevane ei kristeleg og moralsk oppseding, utvikla deira evner og anlegg og gje dei god ålmenkunnskap, slik at de kan bli gagns menneske både åndeleg og kroppsleg.

§ 6. Skolefag

Det skal gjevast undervisning i

desse faga: norsk, rekning, kristendomskunnskap, skriving, teikning, heimstadelære, historie, samfunnslære og samtidskunnskap, geografi, naturfag med helselære og forplantningslære, heimkunnskap, song og musikk, handarbeid og kroppsøving. Det kan òg gjevast opplæring i framande mål. Vidare kan det gjevast opplæring i hagestell, og to dagar kvart år kan nyttast til skogplanting.

[Kalender]

Slektshistoriedag

21.03.: Slektshistoriedag i Riksarkivbygningen. Tema: Hvordan starte med slektsgranskning? Foredrag, digital skole og individuell hjelp for nye slektsgranskere.

Norsk arkivmøte

20.–22.04.: Den digitale drømmen. Tilgang til kilder og dokumentasjon står i fokus for det 4. norske arkivmøte, som finner sted i Bergen. Hovedtemaer er Tilrettelegging av informasjon, Digital informasjon, Privatarkiver – et samfunnsansvar og Kompetanse og utvikling. Arrangører er Arkiverket, ABM-utvikling, Norsk Arkivråd og Landslaget for lokal- og privatarkiv.

Brukermøte i Riksarkivet

23.04.: Tema: Søk i de elektroniske arkivkatalogene.

Nordiske Arkivdager

02.–05.09.: Trondheim er vertskap for de nordiske arkivinstitusjonenes store konferanse. Arkivdagene arrangeres hvert tredje år, og årets temaer er bevaring/kassasjon, privatarkiver, digitalisering og brukertjenester.

Forskningsdagene

18.–27. 09: Arrangementer over hele landet. Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo deltar på Forskningstorget på Universitetsplassen 25. og 26. september. Tema: Norge i 1743.

Norge i 1743

13.11.: Fagseminar i Riksarkivet. Arrangører: Universitetet i Oslo, Høgskolen i Vestfold og Riksarkivet.

Arkivenes dag

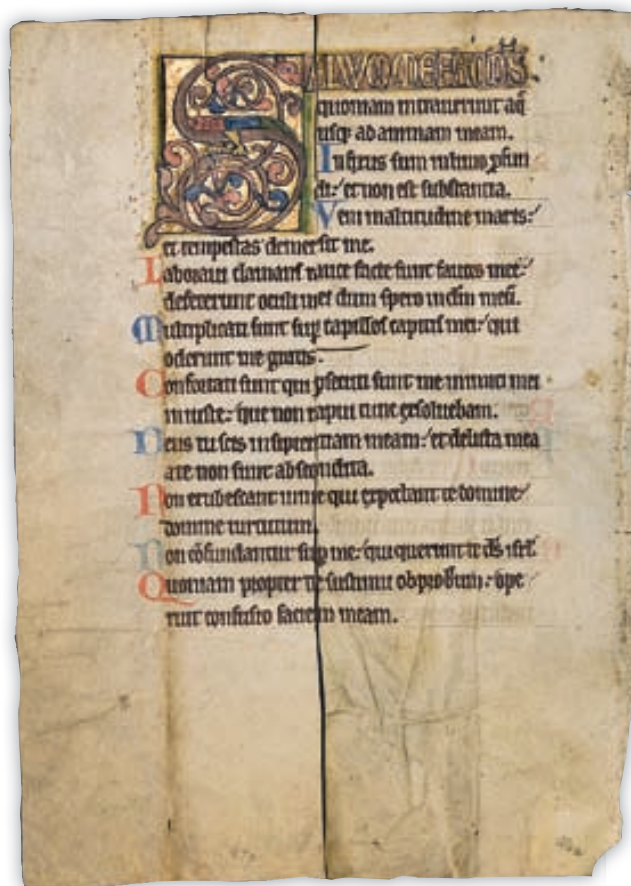
14.11.: Åpen dag med foredrag, utstillinger og omvisninger. Tema i Riksarkivbygningen vil være Norge i 1743. Åpning av utstillingen i Skattkammeret. De fleste statsarkivene vil ha arrangementer med andre temaer.

Utstillinger i Skattkammeret Skatter fra arkivets dyp

Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo viser fram spesielle dokumenter i den nye utstillingen i Skattkammeret. Fra mørke magasiner har vi hentet fram praktdokumenter som utmerker seg ved å være særskilt vakkert skrevet, tegnet eller dekorert. Vi viser også skjellsettende dokumenter som speiler store historiske hendelser, representerer noe nytt og viktig eller som forteller merverdige historier. Både papirdokumenter, pergamentbrev, kart, tegninger, foto og gjenstander er representert i utstillingen. Nå har du sjansen til å se arkivsaker som sjelden tas fram i lyset. Her er blant annet det eldste brevet i Riksarkivet, et pavebrev fra 1189, eller du kan beundre middelaldersegel og kart fra grenseoppgangen mot Sverige i 1752/53. Kongens ”nei” fra 1940 befinner seg også i utstillingen sammen

med den kongelige godkjenningen av det norske flagget fra 1821.

Utstillingen er åpen for publikum i lesesalens åpningstid fram til 18. oktober. Omvisninger for grupper etter avtale. Velkommen!

Fra ”Skatter fra arkivets dyp”. Fragment av et psalter skrevet i England rundt år 1200, brukt til sammenbinding av fogderegnskap i 1630/1631. Original i Riksarkivet. Foto: Odd Amundsen, Riksarkivet (NRA lat. fragment 96.17 og 97.1).

Arkivakademiet har som formål å drive arkivutdanning på høyt nivå til beste for arkivfunksjonene så vel i offentlige som i private virksomheter. Arkivakademiets to studietilbud er godkjent som høgskolestudium.

Grunnenhet i arkivfag

Hovedfokus i studiet er ulike sider av arkivdanningsprosessen. Gjennom undervisning og studium av faglitteratur og regelverk, settes studentene i stand til å møte de daglige utfordringene i arkivdanningen og håndheve regelverket på arkivområdet. Studentene skal også utvikle sin bevissthet omkring arkivene som samfunnets hukommelse, som en nødvendig forutsetning for historiske undersøkelser og forskning og som rettslig dokumentasjon. Studiet gir 30 studiepoeng.

Studiet omfatter undervisning, gruppearbeid og oppgaveskriving. Undervisningen gis konsentrert i 4 atskilte samlinger over 2 semestre. Første kurssamling starter i september. Utdanningen avsluttes med en skriftlig eksamen i mai (under den 5. samling). Pensum er på ca. 2300 sider hvorav noe er på engelsk. Undervisningen foregår i Oslo. Arkivakademiet har tatt i bruk læringsplattformen Fronter.

Studiet er åpent for søkere med generell studiekompetanse eller som har relevant realkompetanse.

Spesialenhet i elektronisk arkiv

Gjennom undervisning, selvstendig oppgavearbeid og studium av faglitteratur og regelverk skal studentene settes i stand til å møte virksomhetens behov for kunnskaper om IKT-basert arkivdanning. Det legges vekt på en mer spesialisert anvendelse av arkivteoretiske grunnprinsipper i en digital kontekst. Spesialenheten gir 15 studiepoeng.

Studiet omfatter undervisning, gruppearbeid og oppgaveskriving. Undervisningen foregår i Oslo over to atskilte samlinger, en samling i høstsemesteret og en samling i vårsemesteret. Arkivakademiet har tatt i bruk læringsplattformen Fronter. Pensum er på ca. 1100 sider, hvorav noe på engelsk. Spesialenheten avsluttes med hjemmeeksamen.

Studiet er åpent for søkere som har bestått grunnutdanningen (grunnenhet i arkivfag) eller søkere fra andre læresteder hvis utdanningen tilsvarer 30 studiepoeng som tas ved Arkivakademiet. Søkere som er 25 år eller eldre, kan tas inn på særskilt grunnlag.

Studieavgift

Stiftelsen Arkivakademiet er selvfinansierende, og deltakeravgiften dekker undervisning, pensumlitteratur, retting av obligatoriske oppgaver, lunsj under kurssamlingene og eksamen med vitnemål.

Grunnenheten i arkivfag koster kr. 37 000, dvs. kr. 18 500 pr semester.

Spesialenheten i elektronisk arkiv koster totalt kr. 21 000, dvs. kr. 10 500 pr. semester.

Interessert?

Søknadsfristen er:

15. mai 2009 (merk ny frist) for grunnenheten

1. august 2009 for spesialenheten

Adressen er:

Arkivakademiet, c/o Riksarkivet, Postboks 4013 Ullevål Stadion, 0806 Oslo

Velkommen!

Riksarkivet

Folke Bernadottes vei 21, Kringsjø, Oslo
Postadresse: PB 4013 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Telefon: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
riksarkivet@arkivverket.no

Statsarkivet i Oslo

Folke Bernadottes vei 21, Kringsjø, Oslo
Postadresse: PB 4015 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Tel: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
statsarkivet.oslo@arkivverket.no

Statsarkivet i Hamar

Lille Strandgate 3, Hamar
Postadresse: PB 533, 2304 Hamar
Tel: 62 55 54 40 / Faks: 62 52 94 48
statsarkivet.hamar@arkivverket.no

Statsarkivet i Kongsberg

Frogs vei 44, 3611 Kongsberg
Tel: 32 86 99 00 / Faks: 32 86 99 10
e-post: statsarkivet.kongsberg@arkivverket.no

Statsarkivet i Kristiansand

Märthas vei 1, 4633 Kristiansand
Tel: 38 14 55 00 / Faks: 38 14 55 01
statsarkivet.kristiansand@arkivverket.no

Statsarkivet i Stavanger

Bergelandsgt. 30, 4012 Stavanger
Tel: 51 50 12 60 / Faks: 51 50 12 90
statsarkivet.stavanger@arkivverket.no

Statsarkivet i Bergen

Årstadveien 22, 5009 Bergen
Tel: 55 96 58 00 / Faks: 55 96 58 01
statsarkivet.bergen@arkivverket.no

Statsarkivet i Trondheim

Maskinistgata 1, 7042 Trondheim
Tel: 73 88 45 00 / Faks: 73 88 45 40
statsarkivet.trondheim@arkivverket.no

Statsarkivet i Tromsø

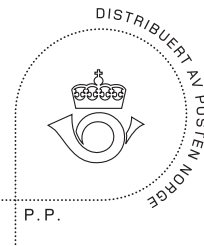
Huginbakken 18, Brevika, Tromsø
Postadresse: 9293 Tromsø
Tel: 77 64 72 00, Faks: 77 64 72 01
statsarkivet.tromso@arkivverket.no

Samisk arkiv / Sámi arkiiva

Ájastealli 3, Kautokeino
Postadresse: 9520 Kautokeino
Tel: 78 48 50 11, Faks: 78 48 50 42
os@arkivverket.no

B

NORGE

Tema i neste nummer:
1600-tallet

Returadresse:

Riksarkivet
Postboks 4013
Ullevål stadion
0806 Oslo

Odelsmanttall for Aker fogderi fra 1656.
Fra regnskapene for Akershus len.
Original i Riksarkivet (Rentekammeret,
Lensregnskap, Akershus len 238.2).